

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СЕМАНЮК ВІТА ЗЕНОВІЇВНА

УДК 657.1

ТЕОРІЯ ОБЛІКУ В ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Спеціальність 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Тернопіль – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному економічному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Пушкар Михайло Семенович,
Тернопільський національний економічний університет, професор кафедри економічної експертизи та аудиту бізнесу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Корягін Максим Вікторович,
Львівський торговельно-економічний університет, професор кафедри бухгалтерського обліку;

доктор економічних наук, професор
Петрук Олександр Михайлович,
Житомирський державний технологічний університет, професор кафедри фінансів і кредиту;

доктор економічних наук, доцент
Тарасова Тетяна Олексіївна,
Харківський державний університет харчування та торгівлі, професор кафедри фінансів, аналізу та страхування.

Захист відбудеться «27» грудня 2018 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.082.03 у Тернопільському національному економічному університеті за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, зал засідань ректорату.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного економічного університету за адресою: 46009 м. Тернопіль, вул. Бережанська, 4.

Автореферат розісланий «26» листопада 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
к. е. н., доцент

І. Я. Омецінська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кардинальні зміни у системі соціально-економічних відносин постіндустріального суспільства визначають необхідність досліджень сучасного стану науки про облік. Інформаційна детермінанта всесвітнього суспільного розвитку формує логіку становлення інформаційного вектору людства та нову інформаційну картину світу. Підвищення складності та нестабільності економічних процесів зумовлюють необхідність прогнозування динаміки економічних систем, які базуються на нелінійних процесах розвитку та невизначеності поведінки економічних агентів. Наукові теорії у період класичної науки характеризувалися детерміністичним підходом (простота, лінійність, усунення невизначеності та випадковості) до об'єктів дослідження, натомість сучасні економічні теорії перебувають на етапі революційних змін, що викликані переходом до нелінійної парадигми розвитку, за якої ринки вивчають як хаотичні системи з усією їхньою складністю та непередбачуваністю.

Економічні відносини в постіндустріальному суспільстві підпорядковуються динамічним законам розвитку, тому випадковість, простір і час стають основними характеристиками дійсності. Це зумовлює трансформацію методів управління і потребує врахування в процесі прийняття рішень впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на діяльність бізнесу, що приводить до необхідності застосування інноваційного підходу до облікової системи, яку в цих умовах розглядають як складну, відкриту систему, що має структуроване внутрішнє середовище і взаємодіє із зовнішнім середовищем. Зміни в економічній системі впливають на розвиток теорії та практики обліку, трансформується мета формування інформаційних моделей в контексті функціонування відкритих економічних систем.

Для вирішення проблем формування облікової теорії в постіндустріальному суспільстві потрібне рефлексивне мислення та розуміння вектора розвитку облікової системи щодо створення інформаційних ресурсів та їхнього впливу на процес прийняття управлінських рішень. Актуальність теми визначена необхідністю розробки теорії обліку, що задовольняє потреби економіки постіндустріального суспільства в інформації та дає змогу вивести облікову науку на вищий рівень розвитку.

Питання становлення постіндустріального суспільства та його особливості досліджувало багато вчених, серед яких: Д. Белл, О. Тоффлер, Й. Масуда, К. Кояма, М. Кастельс, В. Іноземцев, З. Бауман, З. Бжезинський, Ж. Бодріяр, І. Бойченко, П. Бурдьє, І. Валерстайн, Дж. Гелбрейт, Ю. Габермас, Е. Гіденс, Ж. Дельоза, А. Етціоні, Р. Інглегарт, Дж. Нейсбіт, А. Турен, Л. Туроу, Ф. Фукуяма, Ф. Уебстер, В. Геєць, А. Чухно та ін.

Серед дослідників управлінських наук, які вказують на недосконалість облікової системи та її невідповідність умовам розвитку постіндустріального суспільства, можна назвати таких: М. Блауг, М. Полані, Г. Саймон, Е. Мейо, Ф. Тейлор, А. Файоль, Ю. Хабермас, П. Друкер, І. Нонака, Х. Такеучі, В. Демінг, Е. Голдрат, Р. Каплан, Р. Купер, Т. Корбетт та ін.

Загальні засади формування та удосконалення існуючої облікової теорії та пропозиції щодо її оновлення наведені у працях таких вітчизняних науковців:

М. Боднаря, Т. Бочулі, Р. Бруханського, Ф. Бутинця, З. Гуцайлюка, С. Голова, В. Дерія, В. Жука, З.-М. В. Задорожного, Г. Кірейцева, Л. Кіндрацької, М. Корягіна, Я. Крупки, А. Крутової, С. Кузнецової, П. Куцика, С. Легенчука, Р. Лучка, Н. Малюги, О. Петрука, М. Пушкаря, В. Рожелюк, В. Рудницького, В. Сопко, Т. Тарасової, Н. Хорунжак, М. Чумаченка, В. Швеця, В. Шевчука, І. Яремка; а також зарубіжних учених: М. Ашрафа, М. Ван Бреда, С. Вегери, С. Зеффа, Ю. Ідзірі, В. Кама, Р. Картера, Ф. Компіна, Д. Купера, М. Кутера, А. Літлтона, Р. Маттесіча, Б. Меріно, М. Метьюса, С. Моделла, М. Мунітца, Р. Нельсона, В. Палія, У. Патона, Д. Панкова, М. Перери, Р. Рослендера, А. Ріахі-Белькаої, Р. Стерлінга, Т. Стюарта, Я. Соколова, Е Хендріксена, М. Уеллса, Р. Уотса, К. Уорда, Р. Чемберса, В. Циммермана та ін.

У працях вчених розглянуто широке коло питань щодо теоретико-методологічних досліджень в обліку, проте цілісного теоретичного знання про облік у постіндустріальному суспільстві не створено, спостерігається недостатня вивченість і дискусійність питань щодо формування теорії обліку в умовах трансформації інформаційних запитів користувачів. Саме тому актуальність розвитку облікової науки в умовах становлення постіндустріального суспільства та її недостатня вивченість визначили тему дисертаційної роботи, її мету, завдання, предмет і об'єкт.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідної роботи Тернопільського національного економічного університету за держбюджетним фундаментальним дослідженням на тему «Концепція розвитку управлінського обліку в транснаціональних корпораціях» (державний реєстраційний номер 0117U000411), у межах якого автором досліджено науково-теоретичні аспекти розвитку теорії обліку і запропоновано принципи і закони функціонування облікової системи; а також за темами: «Формування інтелектуальної системи обліку для ринкового середовища» (державний реєстраційний номер 0106U000524), за якою автором узагальнено існуючі проблеми розвитку обліку в постіндустріальному суспільстві та розкрито передумови формування інформаційної теорії обліку; «Система контролю для економічної безпеки підприємств у конкурентному середовищі» (державний реєстраційний номер 0110U008609), в межах якої автором досліджено філософські основи облікової теорії у таких її складових, як облікова онтологія, гносеологія, епістемологія, аксіологія, антропологія, праксеологія та запропоновано теоретичну концепцію розвитку підсистеми стратегічного обліку (контролінгу) і використання стратегічної інформації для розробки та прийняття управлінських рішень; «Проблеми розвитку теорії та практики економічного аналізу, контролю та статистики» (державний реєстраційний номер 0114U006472), де автором розроблено теоретичну концептуалізацію ризику в обліково-аналітичній системі підприємства; та госпдогвірною науково-дослідною роботою на тему «Економічна експертиза та розробка інформаційного супроводу для процесу управління діяльністю Фермерського господарства «Вікторія-92» (державний реєстраційний номер 0117U005095), де розроблено механізм формування інформаційної моделі бізнесу про внутрішнє та зовнішнє середовище функціонування підприємства.

Мета та завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у визначенні основних елементів теорії обліку для постіндустріального суспільства. Для досягнення мети в дисертаційній роботі сформульовано такі завдання:

- дослідити сутність постіндустріального суспільства та його вплив на зміну форм господарювання і спосіб економічного мислення, інформаційне середовище підприємств та інформаційні запити користувачів;
- узагальнити історичні аспекти розвитку облікової науки, встановити взаємозв'язок між суспільно-економічними формаціями та обліковою наукою;
- розкрити передумови та узагальнити існуючі проблеми теорії обліку в умовах становлення постнекласичної науки;
- виявити антиномії у традиційній теорії обліку і запропонувати шляхи їхнього подолання через формування інформаційної парадигми;
- визначити сутність обліку в умовах постіндустріального суспільства;
- розкрити поняття «інформація» на основі філософського підходу та довести необхідність його трактування як системоутворюючого фактора облікової системи;
- сформувати структуру облікової теорії в постіндустріальному суспільстві та описати наукову картину світу облікової науки як основу інформаційного відображення економічної реальності;
- запропонувати загальні принципи теорії обліку постіндустріального суспільства;
- виявити закони, за якими функціонує облікова система, та обґрунтувати їхній зміст;
- розвинути вчення про «факт господарської діяльності» як базову категорію теорії обліку;
- теоретично обґрунтувати в обліковій науці поняття «професійне судження» як основу методологічного плюралізму;
- запропонувати введення в теорію обліку поняття «інформаційне поле підприємства»;
- окреслити проблеми цінності облікової науки та необхідності підвищення якості інформації на основі економічного підходу;
- розкрити поняття «інформаційні ресурси» як один з важливих факторів розвитку бізнесу;
- розвинути філософські основи облікової науки у таких її складових, як облікова онтологія, гносеологія, епістемологія, аксіологія, антропологія і праксеологія.

Об'єктом дослідження є процес формування та розвитку теоретичних знань облікової науки в умовах становлення постіндустріального суспільства.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку облікової науки та розробка її структури в контексті становлення постіндустріального суспільства.

Методи дослідження. Система методів діалектичного, кібернетичного та синергетичного аналізу дала змогу оцінити облікову систему як складну, відкриту, самоорганізовану, динамічну, становлення й розвиток якої визначені

умовами зовнішнього та внутрішнього середовищ. Такий підхід дає можливість розкрити місце та роль обліку в постіндустріальному суспільстві. Використано діалектичний підхід до теорії обліку для формулювання основних її елементів, зв'язків між ними, закономірностей розвитку та функціонування як необхідної умови переходу облікового знання на новий рівень розвитку. При вирішенні завдань дисертаційної роботи застосовано принципи сходження від абстрактного до конкретного, єдності історичного й логічного, взаємозв'язку, об'єктивності, детермінізму, інтерпретації, єдності змістовного та формально-логічного аналізу, що дало можливість сформулювати основні положення дисертації. Облікову систему досліджено з позицій міждисциплінарного підходу, що зумовило використання основних елементів інституційного, холістичного, тектологічного, системного аналізу, а також постнекласичної тринітарної інформаційної методології, що базується на моделі світу, який представлений як сукупність інформаційних об'єктів. За допомогою порівняльно-історичного методу розкрито основні уявлення про розвиток облікової науки. Структурно-кібернетичний аналіз і синтез дали можливість виявити структуру й особливості сучасної теорії обліку як системи знань і системи створення інформації, яка формується із взаємозалежних структурних елементів, що виконують певні функції всередині цієї системи. Використано методи теоретичного конструювання для виявлення структури теорії обліку та мисленнєвий експеримент при формулюванні принципів і законів обліку.

Інформаційну базу дослідження становлять фундаментальні концепції постіндустріальної та інформаційної теорій розвитку суспільства, представлені в монографічних дослідженнях, а також досягнення науковців у сфері системології, кібернетики, теорії систем, тектології, теорії інформації, філософії економіки та економічної теорії; праці вчених-економістів у сферах менеджменту, наукові статті та дисертаційні дослідження з проблем теорії обліку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у формуванні основних положень теорії обліку в постіндустріальному суспільстві. Наукову новизну дисертаційної роботи конкретизують такі результати:

вперше:

– теоретично обґрунтовано та сформульовано визначення обліку як особливого способу мислення та процесу створення інформації, спрямованого на різнобічне відображення економічної реальності шляхом формування ідеальних теоретичних об'єктів і побудови на їхній основі інформаційних моделей бізнесу для задоволення запитів користувачів. Таке визначення розкриває онтологічну сутність обліку та його здатність відображати процеси господарської діяльності та об'єкти матеріального і нематеріального світу економічної реальності;

– розроблено структуру теорії обліку постіндустріального суспільства на основі інформаційного підходу і принципів постнекласичної науки, яка містить основні поняття, принципи та закони і трактує інформацію як системоутворюючий фактор, мету та сенс функціонування облікової системи, що дає змогу через сукупність абстрактних понять відображати економічну реальність і формувати інформаційні ресурси на запити користувачів;

– запропоновано ввести в наукову термінологію поняття «інформаційне поле», яке формується в системі обліку відповідно до потреб менеджменту і є сукупністю інформації про зміни стану об'єкта та процеси, що відбуваються в ньому за різних впливів і взаємодій. Основними властивостями інформаційного поля економічного суб'єкта визначено такі: структурність, дискретність, відкритість і відносну сталість структури; миттєву реакцію на події, індивідуальність та здатність відображати характеристики бізнесу у вартісному, кількісному, якісному, часовому та інших вимірах;

– запропоновано загальні принципи теорії обліку постіндустріального суспільства, серед яких виокремлено такі: принцип повноти інформації, принцип оптимальності, принцип синергізму, принцип раціональної транспарентності (прозорості); а також визначено принципи другого порядку, зокрема: варіативності, інформаційної взаємодії, рефлексивності, інституціоналізму, потенціалу розвитку. Ці принципи стали вихідними поняттями і основними правилами проектування систем обліку, що є імперативами або бажаними властивостями системи, від обґрунтованості яких залежить стрункість і структура облікової теорії;

– виявлено основні закони, за якими функціонує облікова система (закон економічної оптимальності, закон рефлексії, закон параметризації, закон типологізації, закон інформаційного пошуку, закон інформаційної невизначеності (закон ентропії)) та обґрунтовано їхній зміст, що дало змогу сформулювати суттєві, стійкі й повторювані у часі відношення між явищами з метою пояснення об'єктивних фактів і зв'язків між вихідними поняттями теорії та процесами реальності;

удосконалено:

– наукове бачення парадигми обліку та встановлено залежність її формування від соціально-економічного устрою суспільства і потреб користувачів інформації. За цим критерієм виокремлено три парадигми обліку (уніграфічна, диграфічна, інформаційна), які сформовані в результаті трьох облікових революцій, пов'язаних з управлінськими та технологічними революціями в науці;

– категорію «факт господарської діяльності» та запропоновано поняття «економічний факт», значення якого виходить за межі діяльності одного підприємства, оскільки в зовнішньому середовищі теж відбуваються процеси і фіксуються факти, не лише економічні (можуть бути політичні, соціальні, психологічні тощо), які мають вплив на господарську діяльність. Це дало змогу основою облікового процесу визначити фіксування фактів як сукупності інформаційних одиниць, де інформаційна одиниця – це найменший елемент (рівень) інформації, що у прагматичному аспекті вимірювання має зміст (корисність для досягнення мети) і може бути представлений різними символічними позначеннями – цифрами, буквами, знаками;

– критерії класифікації інформаційних ресурсів, зокрема доповнено їх такими, як вид знання, форма представлення, призначення, а також визначено основні функції інформаційних ресурсів, серед яких мотиваційна, мобілізаційна, регулююча, креативна (творча), структурна, що, на відміну від існуючих, забезпечують розуміння зовнішнього вияву предмета дослідження;

– облікове тлумачення поняття «інформація» на основі філософського підходу, що дає змогу трактувати її як основний ресурс економічної діяльності в постіндустріальному суспільстві та базується на розумінні того, що в обліковому процесі людина пізнає економічну реальність, формуючи інформаційну матрицю господарської діяльності;

– інтерпретацію облікових антиномій у традиційній теорії обліку та запропоновано шляхи їхнього подолання у формі переходу від диграфічної до інформаційної парадигми обліку. Серед них «велика антиномія», яка полягає у невідповідності інформації фінансової звітності запитам і потребам бізнесу для прийняття рішень у реальному часі, а також антиномії, що спричинені проблемою інформаційної асиметрії, яка призводить до конкурентних деформацій; використання на практиці інформаційних систем, які дублюють функції обліку і формують фрагментарну інформацію про господарську діяльність;

– філософські основи облікової теорії у таких її складових, як облікова онтологія, гносеологія, епістемологія, аксіологія, антропологія, праксеологія, що дало змогу розкрити розуміння сутності та еволюції обліку відносно часу, простору, руху й інших онтологічних категорій, розширити його предметне поле, функції, завдання і структуру наукових знань та їхній розвиток у вимірі «суб'єкт-знання», дослідити проблеми достовірності облікового знання, що досягається за умови поєднання чуттєвого та раціонального способів пізнання (формально-логічних та емпіричних методів);

набуло подальшого розвитку:

– розуміння постіндустріального суспільства, де відбувається переважання сфери послуг у структурі економіки, актуалізація теоретичних знань у суспільно-економічному житті, а інформація та здатність її створення і використання є одним з основних факторів виробництва. Це дало змогу виявити вплив особливостей постіндустріальної економіки на систему обліку, що полягає у зростанні ролі облікової інформації в економічних процесах через систематичне і неперервне її створення, необхідності якісного удосконалення інформаційної та комунікаційної складових управління, оптимального співвідношення «інформації та ентропії»;

– виявлення існуючих проблем і визначення основних передумов створення теорії обліку в умовах формування постнекласичної науки, визначальними серед яких є поява нетрадиційних об'єктів облікового спостереження, що не можуть бути адекватно відображені методом подвійного запису, а також такі фактори, як: ускладнення ринкових відносин і глобалізація світової економіки, вільний доступ до світових ринків; зміна характеру та структури виробництва, використання у виробничому й управлінському процесах досягнень наукового прогресу, формування нових парадигм управління; перехід від економіки, що базується на капіталі, до економіки знань, що заснована на інформації про ринки, формування нового типу економічної поведінки;

– впровадження поняття «професійне судження бухгалтера» в теорію обліку, що полягає у виборі методів моніторингу та способів оцінювання фактів і формуванні інформації про фінансовий та соціально-економічний стан бізнесу,

його ефективність, соціальну значущість і відповідальність. Професійне судження у сфері обліку запропоновано розглядати як судження про факт (кількісна та вартісна оцінки) та судження про цінність (оцінка цінності чогось для когось), що дає змогу здійснювати суб'єктивне оцінювання фактів, які не підлягають нормативному регулюванню в процесі створення стратегічної інформації;

– переоцінка цінностей на постнекласичному етапі розвитку науки та постіндустріального суспільства, що суттєво впливає на систему оцінки об'єктів обліку, а також розроблено модель оцінки облікової інформації для одержання кількісного вираження вартості інформації в еквіваленті, що залежатиме від природи показника ефективності, який використовується (економічний, соціальний, екологічний).

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові результати щодо розвитку теорії обліку в постіндустріальному суспільстві дають змогу розширити уявлення про облік як науку і практичну діяльність, достовірно відображати економічну реальність для задоволення інформаційних потреб менеджменту та інших користувачів.

Наукові результати теоретичного і практичного характеру, зокрема щодо методології та методів формування облікової інформації відповідно до запитів користувачів, розглянуті й апробовані в ПрАТ «Новокраматорський машинобудівний завод» (довідка № 015/472 від 06.03.2018 р.), ТзОВ «СЕ Борднетце-Україна» (довідка №496/8 від 13.04.2018 р.), Завод «Флекстронікс ТзОВ» (довідка № 349 від 14.05.2018 р.), ПАТ «Тернопільський радіозавод «Оріон» (довідка № 444/372 від 22.06.2018 р.).

Результати дослідження використані також Аудиторською фірмою «УкрЗахідАудит» (довідка № 08/06 від 08.06. 2018 р.), Спілкою сертифікованих аудиторів і бухгалтерів (Республіка Білорусь) (довідка № 13 від 03.08.2018 р.), Федерацією професійних бухгалтерів і аудиторів України (довідка № 119 від 07.08.2018 р.), Департаментом економічного розвитку і торгівлі Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 06-19-824 від 20.08.2018 р.) при розробці програм підвищення кваліфікації професійних бухгалтерів та аудиторів.

Основні теоретичні узагальнення та висновки, обґрунтовані у дисертаційній роботі, апробовані у навчальних процесах Львівського торговельно-економічного університету (довідка № 375/01-1.08 від 11.06.2018 р.), Харківського державного університету харчування та торгівлі (довідка № 01-40-02/791 від 20.06.2018 р.), Полоцького державного університету (Республіка Білорусь) (довідка № 02-462 від 15.06.2018 р.), Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-30/1577 від 29.08.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі відображені в ній висновки та положення наукової новизни, які виносяться на захист, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано ідеї та положення, що є результатом індивідуальної праці здобувача. Внесок здобувача у публікації, написані у співавторстві, визначено окремо у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, викладені у дисертації, доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на 38 міжнародних наукових і науково-практичних конференціях: «Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України» (м. Тернопіль, 2007 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2010, 2011 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних трансформацій у міжнародному середовищі» (м. Тернопіль, 2010 р.); «Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі» (м. Тернопіль, 2010 р.); «Облік, аудит, фінанси: сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців» (м. Харків, 2010 р.); «Модернізація обліку, аналізу і контролю в галузях економіки України» (м. Тернопіль, 2011 р.); «Стан, проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю у контексті сучасних концепцій управління» (м. Львів, 2011 р.); «Аспекти стабільного розвитку економіки в сучасних умовах ринкових відносин», (м. Умань, 2011 р.); «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Черкаси, 2011 р.); «Проблеми і перспективи реалізації облікової, контрольної та аналітичної функцій у соціокультурному просторі сучасного бізнесу» (м. Донецьк, 2011 р.); «Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту: теорія, методологія та організація» (м. Київ, 2012 р.); «Стан і перспективи розвитку обліково-економічної системи в Україні» (м. Тернопіль, 2012 р.); «Економічні теорії як основа розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і контролю» (м. Житомир, 2012 р.); «Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України» (м. Кам'янець-Подільський, 2012 р.); «Актуальные проблемы бухгалтерского учета, анализа, аудита и контроля в условиях открытой экономики» (м. Душанбе, 2012 р.); «Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты» (м. Новополоцьк, 2012 р.); «Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці» (м. Київ, 2013 р.); «Развитие теории, методологии и организация учета, анализа и аудита в условиях перехода к Международным стандартам финансовой отчетности (МСФО)» (м. Душанбе, 2013 р.); «I International Scientific Conference of Young Researchers» (м. Баку, 2013 р.); «Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции, перспективи» (м. Свіштов, 2013 р.); «Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерського учета, анализа и аудита» (м. Душанбе, 2014 р.); «Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 2014 р.); «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (м. Тернопіль, 2014 р.); «Розвиток бухгалтерського обліку і контролю як науки» (м. Житомир, 2014 р.); «Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки» (м. Луцьк, 2014 р.); «Бухгалтерский учет, анализ и аудит: проблемы и перспективы развития в условиях глобализации» (м. Душанбе, 2015 р.); «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (м. Тернопіль, 2016 р.); «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (м. Львів, 2017 р.); «Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу» (м. Житомир,

2017 р.); «Сучасні тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту» (м. Київ, 2017 р.); «Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку» (м. Чернігів, 2017 р.); «Розвиток бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки в умовах євроінтеграції» (м. Київ, 2017 р.); «Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці» (м. Ужгород, 2018 р.); «Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты» (м. Новополицьк, 2018 р.); «Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації» (м. Львів, 2018 р.); «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю» (м. Черкаси, 2018 р.); «Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні» (м. Тернопіль, 2018 р.); *на 8 всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Розвиток економіки України в умовах глобалізації»* (м. Харків, 2011 р.); «Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і аудиту в умовах інтеграції України в міжнародне економічне співтовариство» (м. Севастополь, 2012 р.); «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 2012 р.); «Методика викладання облікових, аналітичних і контрольних дисциплін в інформаційному суспільстві» (м. Тернопіль, 2012 р.); «Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні» (м. Ірпінь, 2013 р.); «Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення» (м. Львів, 2014 р.); «Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки» (м. Львів, 2018 р.); «Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства» (м. Вінниця, 2018 р.); та *на 4 інших науково-практичних конференціях: «Інформаційні проблеми комп'ютерних систем, юриспруденції, енергетики, економіки, моделювання та управління (ПНМК-2011)»* (м. Бучач – м. Яремча, 2011 р.); «Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання» (м. Макіївка, 2012 р.); «Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства» (м. Львів, 2012 р.); «Проблеми та перспективи розвитку контролінгу як науки» (м. Тернопіль, 2015 р.).

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 82 наукові праці (з яких 74 одноосібних) загальним обсягом 60,33 друк. арк. (особисто автору належить 58,97 друк. арк.), у тому числі одноосібна монографія загальним обсягом 23,1 друк. арк., три монографії у співавторстві загальним обсягом 7 друк. арк., 26 статей, в яких опубліковані основні наукові результати (з них 9 – у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які внесено до міжнародних наукометричних баз, загальним обсягом 15,54 друк. арк., 52 праці апробаційного характеру загальним обсягом 14,69 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 568 сторінок, містить 9 таблиць на 6 сторінках і 27 рисунків на 13 сторінках. Список використаних джерел налічує 641 найменування і викладений на 67 сторінках. Дисертація містить 14 додатків на 76 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Постіндустріальне суспільство як імператив соціально-економічного розвитку» розкрито суть поняття «постіндустріальне суспільство», охарактеризовано основні ознаки економіки постіндустріального типу, представлено теорію постіндустріалізму як основу розвитку облікової науки.

В економіці постіндустріального суспільства переважає інформаційний сектор, головну роль відіграють процеси створення і використання знань, інформація є виробничим ресурсом, товаром, послугою та засобом обміну, бізнес використовує інформацію для підвищення конкурентоспроможності й ефективності. Основним фактором становлення інформаційного суспільства визнано технологічний прогрес, який змінює його економічну структуру і передбачає переведення виробничих потужностей на інноваційний шлях розвитку. Становлення постіндустріального суспільства та інформаційної економіки в Україні є неминучим процесом, оскільки людство перейде до п'ятого, а згодом шостого техніко-технологічного укладу.

Встановлено, що постіндустріальна економіка є системою з присутніми її внутрішніми ефектами, а саме: екзогенна теорія економічного зростання замінюється ендогенною, помітними стають експоненціальний характер зростання та дія закону зростаючої віддачі. Всі стадії розвитку економіки послідовно розвиваються і формують постіндустріальне суспільство (рис. 1).

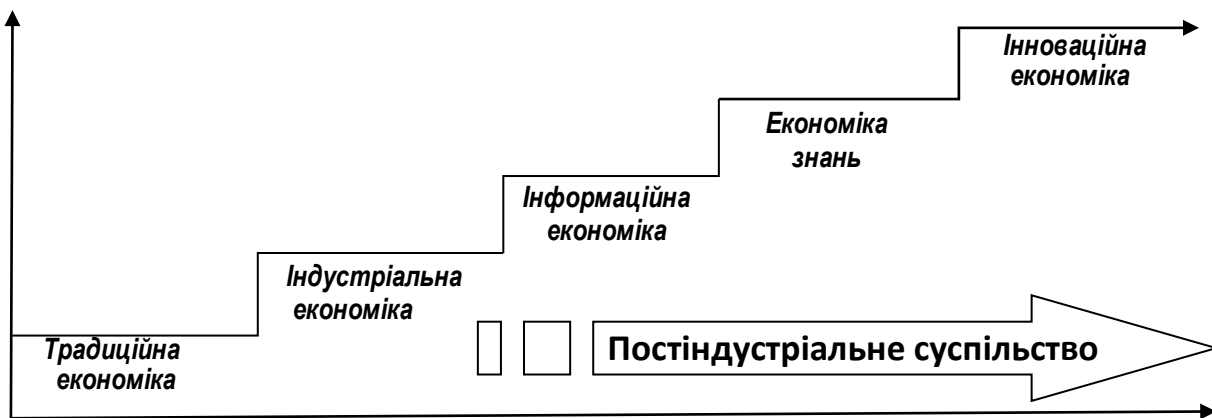
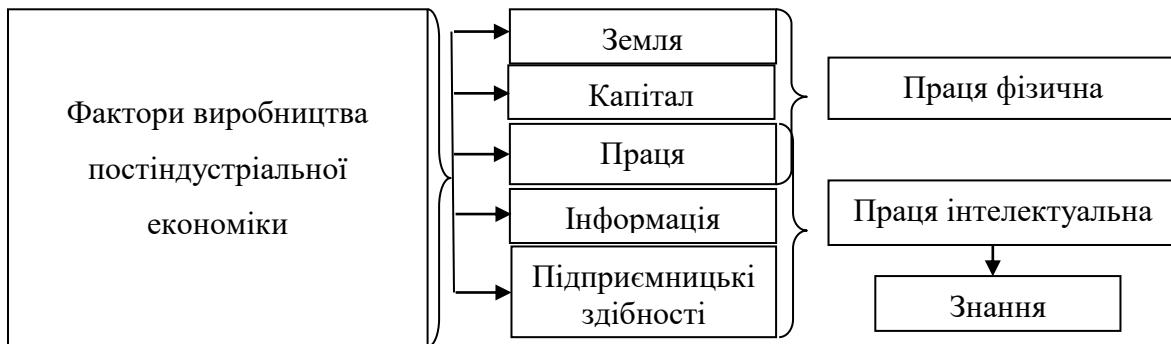

Рис. 1. Розвиток економічних відносин у постіндустріальному суспільстві

Виявлено, що формування постіндустріального суспільства пов'язано з різними типами економічних відносин і проходить такі етапи становлення: переважання послуг, сервісу і торгівлі у структурі економіки (так званий перехідний період); інформація стає одним з основних факторів виробництва і формується інформаційне суспільство; формування інтелектуального типу економіки, де інформація стає товаром, а до основних факторів виробництва додаються знання та здатність їхнього створення і використання (рис. 2). Інформація, яка створена в інформаційній системі підприємства,

використовується управлінською системою і перетворюється в знання, які дають можливість для ефективного використання наявних факторів виробництва.

Рис. 2. Фактори виробництва постіндустріальної економіки

Технологічні парадигми зумовлюють трансформацію мисленнєвих процесів, розуміння економічних, інформаційних, управлінських, суспільних впливів на господарську діяльність, що приводить до глибоких структурних змін у розвитку цивілізації XXI ст. При переході до постіндустріального суспільства відбувається відхід від економіки, що базується на науково-технічній раціональності та імперативах технічного зростання, до сучасного розуміння її суті, основою розвитку якої є постнекласична парадигма розвитку, що характеризується нелінійною динамікою і системно-синергетичною доктриною. Встановлено, що економіка в постіндустріальному суспільстві – це економіка знань, де головним економічним ресурсом є інформація та знання, які становлять самостійну економічну цінність і присутні в кожному виді економічної діяльності, приріст яких сприяє ефективному зростанню і розвитку економіки.

Глобальний індекс інновацій характеризує показники інноваційної діяльності 126 країн, які становлять 90,8% населення світу та 96,3% від світового ВВП за 80-ма показниками, серед яких інновації, політика, освіта, інфраструктура, складність ведення бізнесу тощо. Очолують рейтинг Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Великобританія, Сінгапур, Сполучені Штати Америки, а Україна посіла 43 місце у світі та 30 – в європейському регіоні, покращивши свої позиції з 2017 р. (50 позиція з 127 країн) на 7 пунктів, а з 2016 р. (56 зі 128 країн) – на 13 пунктів. Аналіз рейтингів за субіндексами для України вказує на постійне їхнє покращення за показниками «кретивність» (з 77 місця у 2014 р. на 45 у 2018 р.), у тому числі за показником «нематеріальні активи» – 13 позиція, «креативні товари та послуги» – 86 позиція, «онлайн креативність» – 57 позиція.

На основі проаналізованих даних і рейтингів встановлено, що у світі формується постіндустріальне суспільство. Проте немає такого суспільства, яке повністю відповідає поняттю інформаційного з точки зору економіки, технології, культури тощо. Є суспільства, які прямують до реалізації таких визначень, створюючи технотронну культуру, інформатизуючи всі сторони життя і економіку, сприймаючи інформацію як субстанцію поряд з матерією та енергією, яка визначає всі аспекти суспільного життя. Філософія культури такого суспільства є ідеальним простором (що прямує до ідеалу), основу якого становить

оновлений неогуманізм, постгуманізм, постмодернізм, інвайронменталізм (екофілософія), холізм. Україна не є лідером цього процесу, проте демонструє позитивну тенденцію у цьому напрямі розвитку.

Встановлено, що особливий тип економічних відносин зумовлює появу корпорацій нового типу, діяльність яких базується на розумінні залежності від обміну інформацією та знаннями, впровадженні гнучких процесів виробництва, трактуванні інформації як предмета своєї діяльності та основного ресурсу виробництва, високій мобільності капіталу (в тому числі людського), використанні електронних послуг та електронних розрахунків, криптовалюти і зростанні джерел формування капіталу. Бюрократичне управління змінюється на управління «адхократичними» групами, ієрархія структур спрощується для швидкої реакції на зміни та прийняття рішень. В економічній системі кількість транзакцій зростає в рази, масиви інформації для опрацювання та передачі також збільшуються в геометричній прогресії. В цих умовах облік перетворюється з другорядної системи, яка має задовольняти потреби держави в інформації, на комплементарну систему для управління. Особливостями управління в «економіці знань» визначено такі: здатність бізнесу до оновлення та адаптації через змінні умови існування; зростання частки інтелектуальної складової у собівартості продукції; розвиток віртуальних підприємств; формування і розвиток нових видів менеджменту; переважання стратегічного менеджменту в загальній системі управління; якісне удосконалення інформаційної та комунікаційної бази; модернізація культури виробництва з урахування нових вимог.

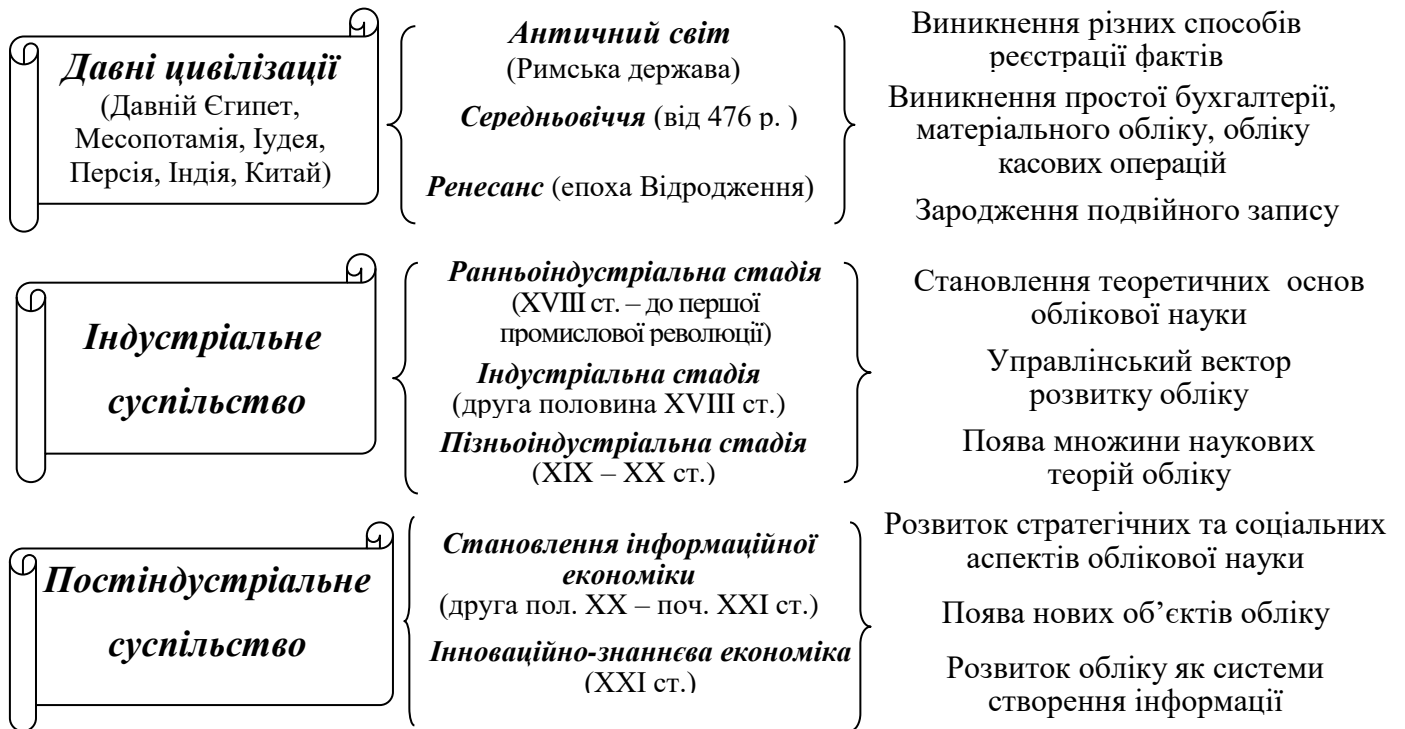
Облікова наука в умова становлення нового типу господарювання потребує досліджень комплексного характеру, що дають змогу вирішити проблему створення інформаційних ресурсів, які спрямовані на підвищення рівня знань учасників економічних відносин. Ця проблема пов'язана з такими напрямками – розробка нової теорії облікового відображення фактів, пошук нових методів отримання інформації, розробка системи обліку нового типу, підготовка фахівців для практичної роботи, здатних самостійно створювати моделі обліку з урахуванням потреб бізнесу і зовнішніх користувачів.

У другому розділі **«Історичний аспект формування обліку залежно від розвитку економічних формацій»** проаналізовано розвиток обліку в доіндустріальному (аграрному) суспільстві та формування парадигми обліку в індустріальному суспільстві, стандартність і креативність обліку в період переходу до постіндустріального суспільства та розкрито взаємозв'язок розвитку економічних формацій і облікової науки.

Основним критерієм визначення періодів розвитку обліку, які відповідають технологічним укладам суспільно-економічного життя людства, визнано роль та значення обліку на кожному з етапів розвитку цивілізації чи суспільства (рис. 3).

Доведено, що в індустріальному суспільстві після промислової революції облік стає важливим елементом управління, характеризується необхідністю обліку витрат і керується принципами неперервності, періодичності, нарахування. Розвиваються теоретичні основи обліку розрахунків з урахуванням інфляції, довготермінової оренди, обліку пенсійних виплат, досліджуються критичні проблеми обліку для нових продуктів фінансової інженерії. Всі дослідження обліку

в індустріальному суспільстві мають здебільшого практичний характер. Теоретичні ж пошуки в обліку розвивалися від облікового натуралізму до облікового реалізму в напрямку соціологічного, економічного, біхевіористичного, психологічного, інформаційного та інших підходів до конструювання облікової системи.

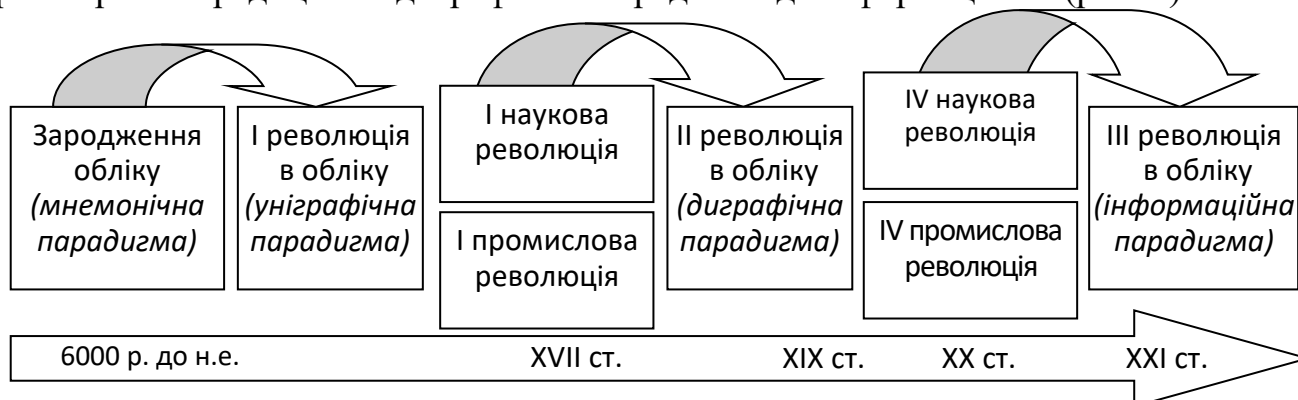
Рис. 3. Етапи розвитку облікової науки відповідно до розвитку суспільних формацій

В кінці XX ст. акцент зміщується на отримання інформації для управління бізнесом, однак облік в Україні розвивається за індустріальним типом переважно для задоволення фіскально-статистичних потреб держави. Починаючи з другої половини XX ст., суспільні зміни під впливом науково-технічних досягнень є об'єктом значної уваги з боку представників різних суспільних наук. У результаті цього відбувається формування новітніх теоретичних концепцій в обліку як систем наукового відображення сучасних соціально-економічних і політичних реалій. Значною мірою обсяг інформаційних ресурсів визначають соціально-економічні умови – рівень розвитку виробництва, управління, фінансової системи, підготовки професійних кадрів.

Вищий рівень розвитку виробництва зумовлює виникнення складних облікових проблем, пов'язаних зі збором та обробкою даних. Відповідно рівень професійної культури і освіченості користувачів визначається складністю тієї інформації, яку вони можуть зрозуміти і використати для поліпшення діяльності.

На основі дослідження залежностей розвитку облікової науки від суспільно-економічного розвитку та потреб користувачів, виокремлено три етапи змін у теорії обліку, названі обліковими революціями: перша відбулася в результаті розвитку обліку від «уявної» (мнемонічної) форми і його переходу до примітивних записів (таблички, папірус) і початкових спроб систематизації даних – уніграфічної парадигми; друга пов'язана зі збільшенням кількості користувачів

інформації в економічній формації, яка змінила феодальну, зі зміною технологічного устрою суспільства (облікова практика перетворилася у специфічну сферу знань і вмінь на основі подвійного запису); третя збігається з п'ятою управлінською революцією і становленням постіндустріального суспільства, що зумовлює переорієнтацію інформаційних потреб користувачів на управлінську і стратегічну інформацію та інформацію про зовнішнє середовище бізнесу, що потребує виходу за межі можливостей подвійного запису і розширення традиційної диграфічної парадигми до інформаційної (рис. 4).

Рис. 4. Взаємозалежність наукових, промислових та облікових революцій

Матеріалістичний підхід у теорії обліку не втрачає свого значення, однак трансформується його форма при збереженні змісту (перехід від масового виробництва до індивідуального чи з специфічними якісними показниками – суспільство консумента). Саме тому потрібно розробити концепцію, яка об'єднуватиме теоретичне та практичне знання в обліку, на основі якої формуватимуться і отримають практичну реалізацію підсистеми створення інформації фінансового, управлінського та стратегічного характеру.

Охарактеризувавши традиційну систему обліку та можливості її удосконалення, зроблено висновок, що в ринкових умовах, які логічно пов'язані з якісно новими підходами до системи управління як на макрорівні, так і на рівні підприємства, функціонування кожного суб'єкта економіки можливе лише за наявності достовірної та об'єктивної інформації про фактичні результати його діяльності, яку не повністю забезпечує традиційний облік, а тому перспектива його розвитку полягає в переорієнтації на внутрішні потреби управління підприємством, що потребує креативного і новаторського підходу до створення інформаційних ресурсів, отримання інформації прогностного характеру.

У третьому розділі «Тенденції розвитку облікової системи на початку XXI ст.» охарактеризовано загальнофілософські, соціологічні та психологічні проблеми обліку, розкрито закономірності зміни парадигми обліку та передумови формування інформаційної теорії обліку; визначено структуру теорії обліку постіндустріального суспільства, виявлено антиномії в обліку, сформульовано основні принципи та закони функціонування облікової системи в постіндустріальному суспільстві.

Основними проблемами облікової теорії в постіндустріальній економіці визначено такі: складність сучасного розуміння змісту і форми економічної

діяльності; невідповідність теоретичних надбудов облікового знання емпіричним фактам; неможливість т методами обліку пояснити нову реальність.

Досліджуючи поняття «парадигма» загалом, та в обліковій науці зокрема, визначено його зміст як всеохоплюючого знання про структуру облікової науки в певний історичний період. Відповідно до історичного розвитку соціально-економічних укладів суспільства виокремлено: допарадигмальний період розвитку облікової науки; уніграфічну парадигму, парадигму подвійного запису; інформаційну парадигму. Визначальним фактором зміни парадигми в теорії обліку визнано мету обліку та запити користувачів (табл. 1).

Таблиця 1

**Залежність зміни парадигм обліку
від суспільного устрою та управлінських парадигмальних революцій**

Період суспільного розвитку	Управлінська революція	Парадигма обліку	Способи і методи ведення обліку
Допарадигмальний період	Управлінська революція епохи становлення суспільства	Мнемонічна парадигма обліку	Усний (запам'ятовування); Символічний (дописемний)
Аграрне суспільство до XIII ст.	Парадигмальна управлінська революція епохи доіндустріального суспільства	Уніграфічна парадигма	Достовірне відображення розрахунків і засобів господарювання
		Камеральна парадигма	Відображають надходження і видатки з каси у двох регістрах: прихід, витрати
Індустріальне суспільство	Парадигмальна управлінська революція епохи індустріального суспільства	Диграфічна парадигма	Пануючою методологією є подвійний запис
Постіндустріальне суспільство	Парадигмальна управлінська революція епохи інформаційного суспільства	Інформаційна парадигма	Розширення методології, облік нетрадиційних об'єктів, формування інформації стратегічного характеру

Передумовами формування теорії обліку постіндустріального суспільства визначено такі: перехід до гуманістичних і природоорієнтованих концепцій в усіх галузях науки, кризовий стан економічної науки, втрата позицій витратної концепції господарювання та концепції безмежних можливостей виробництва; ускладнення ринкових відносин і глобалізація світової економіки, виникнення важкопрогнозованих, але важливих для бізнесу економічних ситуацій; множинність комунікацій і контрагентів, зростання інформаційних потреб та запитів з боку користувачів; динамічність зовнішнього і внутрішнього середовищ бізнесу, що потребує постійних змін у структурі управління і, як підсумок, у сфері інформаційного супроводу; наявність причинно-наслідкового зв'язку між якістю інформації та зростанням продуктивності праці; потреба в інформації, яка дасть змогу діагностувати не лише поточну діяльність підприємства, а й передбачати його майбутній розвиток.

На основі аналізу теоретичних основ обліку та їхньої відповідності сучасному стану соціально-економічного розвитку виокремлено три облікові антиномії: перша зумовлюється проблемою інформаційної асиметрії, що призводить до конкурентних деформацій, оскільки інформація є основною умовою успішної діяльності підприємства; друга виражена у практичному використанні інформаційних систем, які дублюють функції обліку і формують фрагментарну інформацію про господарську діяльність; третя полягає у необхідності задоволення потреб у стратегічній інформації для користувачів та намаганні розвивати стратегічний облік у традиційній парадигмі подвійного запису. Доведено, що ознакою зрілості будь-якої науки є подолання антиномій і формування теоретичних постулатів, які дають змогу впорядкувати знання, надати їм певної структури, знайти механізми вирішення окреслених перед наукою завдань.

Формування структурної схеми теоретичного знання зумовлено потребою розширення знань про об'єкт спостереження, пояснення явищ і прогнозування їхньої динаміки. Інформаційна теорія має визначену структуру, яка містить принципи, основні поняття, судження, закони, ідеалізований об'єкт та відображає відповідну наукову картину світу (рис. 5).

Рис. 5. Структура інформаційної теорії обліку

Логіка інформаційної теорії обліку формується на основі гіпотетико-дедуктивної структури, яка вміщає вихідні принципи, наукові поняття, ідеалізований об'єкт, на основі яких за допомогою логічних умовиводів та математичного апарату виводяться закони. Для того, щоб таке ідеалізоване знання мало практичне використання, до теорії застосовують прийоми методу редукції (зведення складного процесу до простішого) та пов'язують теоретичні конструкції з емпіричними дослідженнями інформаційних потреб користувачів.

Основними базовими принципами інформаційної теорії обліку визначено такі: принцип повноти інформації, суть якого полягає в тому, що інформація завжди недостатня для апріорного судження про можливі результати діяльності, особливо в перспективі, а тому постійно потрібно вивчати інформаційні запити; принцип оптимальності (ефективності), згідно з яким інформація загалом має формуватися з огляду на отримання оптимуму з точки зору корпоративних і соціальних інтересів; принцип синергізму, за якого основними характеристиками економічної діяльності є не статика, а динаміка, а інформація в системі обліку створюється за мінімального впливу суб'єктивного фактора; принцип раціональної транспарентності (прозорості), який передбачає необхідність урахування інформаційних запитів користувачів (держави, суспільства, контрагентів, стейкхолдерів тощо) та відкритість інформації тією мірою, за якою це не впливатиме на інтереси безпеки економічного агента.

Принципи другого порядку пов'язані з основними принципами теорії і не можуть суперечити їм. До таких принципів інформаційної теорії обліку зараховано: 1) принцип варіативності – створення інформації для розрахунку різних варіантів вирішення проблем, вміння здійснювати систематичний відбір варіантів, порівнювати їх; 2) принцип інформаційної взаємодії – формування єдиного інформаційного поля; 3) принцип рефлексивності – формування інформації з урахуванням апперцепції користувачів та можливого управлінського впливу на зміни, чим суттєво знижуються невизначеність і ризик прийнятих рішень; 4) принцип інституціоналізму – всі методи мають у підсумку перевірятись на достовірність з урахуванням інституційного фактора, тобто обов'язково враховувати дію системи норм і інститутів як формальних (договірні відносини, законодавство), так і неформальних (традиції, корпоративна культура, управлінські запити, вплив суспільства); 5) принцип потенціалу розвитку – допускає методологічний плюралізм в обліковій науці та її розвиток відповідно до соціально-економічного розвитку суспільства.

Інформаційна теорія, розвиваючи поняття «факт», надає йому ширшого значення, не обмежує єдиним документальним вираженням, виводить за межі господарського життя одного підприємства, оскільки в зовнішньому середовищі теж відбуваються процеси і фіксуються факти, які мають значний вплив на діяльність підприємства. Фіксування факту як сукупності інформаційних одиниць є основою формування облікового процесу. Встановлено, що інформаційна одиниця – це найменший елемент (рівень) інформації, який у прагматичному аспекті вимірювання має зміст (корисність для досягнення мети) і може бути представлений різними символічними позначеннями. Запропоновано поняття «економічний факт», який визначено як фрагмент економічної реальності,

зафіксований у свідомості людини, введений в інформаційну систему за встановленими правилами, що потребує інтерпретації за обставинами його виникнення. Виявлено, що для створення механізму інтерпретації чи ідентифікації даних у теорії потрібно застосовувати такі базові поняття: критика достовірності джерела фактів, яка проводиться на основі принципу методичної недовіри і дає можливість визначити буквальний контекст даних; критика достовірності даних, їхня перевірка арифметичним методом щодо наявності помилок. Запропоновано впровадити поняття «професійне судження бухгалтера» в теорію та практику обліку, що полягає у виборі методів моніторингу і способів оцінювання фактів в умовах методологічного плюралізму. Професійне судження у сфері обліку рекомендовано розглядати як судження про факт (кількісна та вартісна оцінки) та судження про цінність (оцінка цінності чогось для когось).

Запропоновано ввести в наукову термінологію поняття «інформаційне поле» як сукупність інформації про зміни стану об'єкта та процеси, що відбуваються в ньому за різних впливів і взаємодій. Основними властивостями інформаційного поля економічного суб'єкта визначено такі: структурність (набір елементів, зв'язків, відношень); дискретність як властивість подільності; відкритість і відносна сталість його структури; миттєва реакція на події (факти зміни зовнішнього та внутрішнього середовищ); індивідуальність і здатність відображати характеристики бізнесу у вартісному, кількісному, якісному, часовому й інших вимірах (порядкове розміщення, корисність тощо); відображення кожного виду інформації в просторі та часі.

На основі кібернетичного підходу до створення системи облікової інформації сформовано різні рівні інформаційного поля підприємства. Відповідно до мети створення інформації в середовищі виявляють потрібні об'єкти і досліджують їх. Таке середовище є середовищем нульового рівня, а інформаційні одиниці про об'єкти нульового рівня, за кібернетичним принципом, можна назвати інформацією нульового рівня. Об'єкти першого рівня щодо об'єктів нульового рівня є елементами першого рівня з певним ступенем узагальнення. В середовищах першого рівня формують узагальнення вищого ступеня – об'єкти другого рівня і т. ін. Можна визначати n ярусів в інформаційній системі. За цим підходом в інформаційній системі обліку визначено:

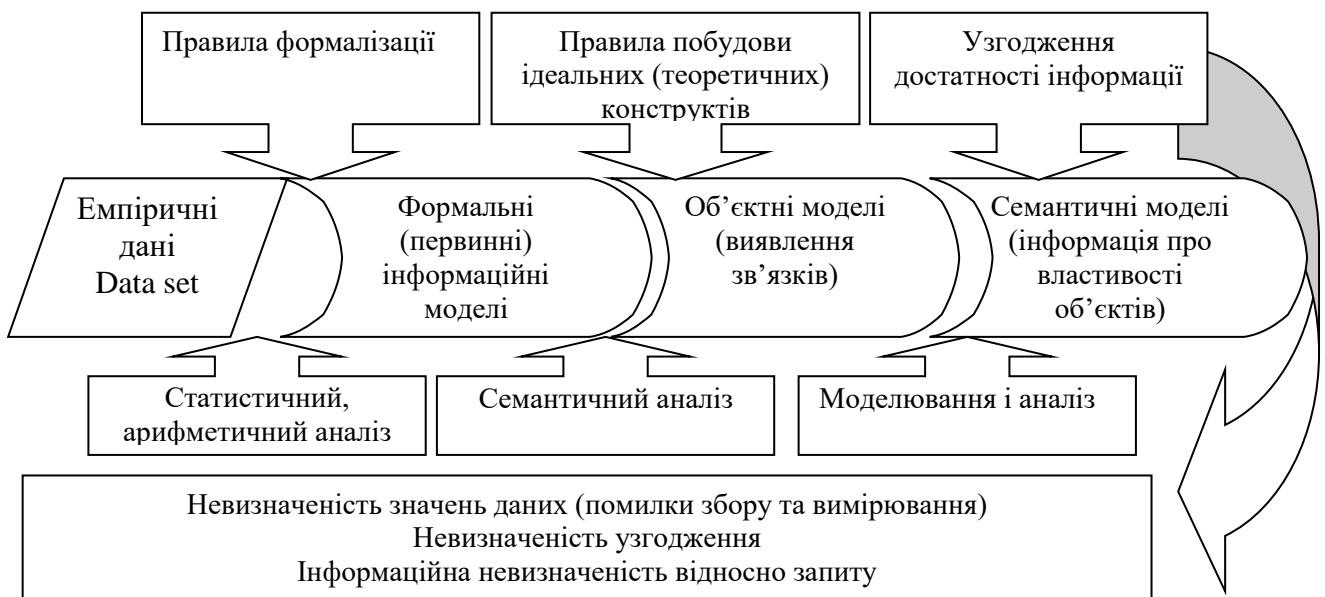
- 0 рівень – інформаційні одиниці про внутрішнє чи зовнішнє середовище;
- 1 рівень – цілісні інтерпретовані факти про середовище;
- 2 рівень – формальні інформаційні моделі (ідеальні об'єкти), наприклад, запаси, основні засоби, інвестиції тощо;
- 3 рівень – об'єктні моделі внутрішнього та зовнішнього середовищ;
- 4 рівень – семантичні моделі (вихідна інформація системи у формі звітності).

На основі дослідження ієрархії законів метанаук, які впливають на систему обліку, виокремлено такі специфічні закони, характерні для облікової теорії постіндустріального суспільства: економічної оптимальності, рефлексії, параметризації, типологізації, інформаційного пошуку, інформаційної невизначеності (ентропії).

Закон економічної оптимальності полягає в тому, що на отримання достатнього обсягу інформації облікова система витрачає певну кількість

ресурсів. Цей закон, ґрунтуючись на законах необхідного різноманіття та емерджентності, доводить зв'язок інформаційної системи та системи управління і зумовлює їхнє взаємодоповнення з урахуванням економічного фактора, що виражається у позитивних змінах фінансових, матеріальних, трудових ресурсів і характеризує ефективність функціонування системи. Суть закону *рефлексії* обґрунтовано тезою про те, що будь-яка інформація впливає на її отримувача, а тому передбачає врахування апперцепції інформації та рівня інформаційного навантаження на систему й усунення інформаційного шуму. Закон *параметризації* полягає у необхідності визначення та вимірювання мінливості суттєвих факторів (параметрів) впливу на бізнес і можливостей «згортання», «стиснення» інформації про систему та її середовище відповідно до зростання ієрархії системи. Закон *типологізації* передбачає формування системою різних типів інформації та відображає зв'язок між структурою системи обліку й інформаційними запитами користувачів. Закон *інформаційного пошуку* доводить необхідність відображення інформаційної реальності через створення структурованої інформаційної конструкції (моделі), яка є цілісним формуванням для задоволення певних інформаційних потреб. Закон *інформаційної невизначеності (закон ентропії)* підтверджує, що семантична інформація, створена в системі обліку, знижує ентропію системи, усуваючи відмінності між наявною інформацією й економічною реальністю. Фактор невизначеності характеризується рівнем інформованості користувачів інформації про суттєві внутрішні та зовнішні параметри функціонування бізнесу.

Доведено, що семантична інформація має якісну і кількісну ознаки, а невизначеність характеризують відсутністю, неповнотою і неточністю інформації. Для усунення помилок здійснюють статистичний (арифметичний) та семантичний аналіз і узгодження достатності інформації, що дає змогу виявити ступінь інформаційної невизначеності, яка вміщає нерелевантність набору даних або помилки при його формуванні, а також невизначеність щодо узгодження вирішуваної проблеми в системі управління (рис. 6).

Рис. 6. Формування інформації в системі обліку для усунення ентропії

Інформаційна модель описується множиною параметрів даних і щодо кожного з них існує невизначеність. До таких параметрів належать: кількісні (маса, кількість, вартість, обсяг тощо), семантичні (якість, релевантність, зрозумілість), часові параметри. Процес узагальнення інформації в системі обліку описується послідовним створенням інформаційних моделей, кожна з яких набуває нової якості та змінює характер і ступінь невизначеності. За правилами формалізації, емпіричні дані перетворюються у формальні (первинні) інформаційні моделі, які засобами семантичного аналізу формують об'єктні моделі, а ті засобами моделювання та аналізу – семантичні моделі.

У четвертому розділі **«Філософські основи теорії обліку постіндустріального суспільства»** представлено філософію науки про облік як необхідну умову розвитку теорії, діалектичний метод мислення для пізнання онтологічної суті обліку, епістемологію та гносеологію облікової науки як основу побудови теорії, облікову аксіологію як підґрунтя для визначення цінностей, цілей та ідеалів обліку, антропологію і праксеологію у практичному вимірі облікового знання, сформовано поняття «облікова картина економічної реальності».

Доведено, що філософія є необхідною передумовою розвитку теорії обліку, сприяє розумінню його сутності та розвитку відносно часу, простору, руху й інших онтологічних категорій, розкриває можливості розширення предметного поля, об'єктів, методології, дає відповіді на питання про призначення, структуру, зміст, функції, завдання тощо і сприяє дослідженню концептуальних основ науки.

В процесі дослідження онтології обліку підтверджено, що економічна діяльність у світлі синергетичної парадигми характеризується філософією отримання достатнього обсягу інформації для аналізу закономірностей розвитку бізнесу. Обліковий спосіб мислення потребує специфічно організованого процесу збору й обробки даних з метою отримання інформації про об'єкт дослідження. Відповідно цього обґрунтовано та сформульовано визначення обліку як особливого способу мислення, спрямованого на різнобічне відображення економічної реальності шляхом створення ідеальних теоретичних об'єктів і побудови на їхній основі інформаційних моделей бізнесу для задоволення інформаційних потреб користувачів. Таке визначення розкриває онтологічну сутність обліку та його здатність відображати об'єкти матеріального і нематеріального світу.

Основним питанням облікової гносеології визначено проблеми істини та її критеріїв, які вирішується через достовірність знання. Достовірність або істинність знання досягається лише за умови поєднання чуттєвого і раціонального способів пізнання (формально-логічних та емпіричних методів). При пізнанні економічної чи будь-якої іншої реальності неможливо позбутися суб'єктивності сприйняття. Саме тому у теорії пізнання поділяють знання на «аргіогі» – незалежні від досвіду і відчуттів та «а posterіогі» – отримані за допомогою досвіду та чуттєвого сприйняття. На основі цього поділу виділяють аналітичні й синтетичні судження. Аналітичні судження шляхом логічного аналізу визнаються істинними «аргіогі», а істинність синтетичних суджень, які отримують, вивчаючи світ завдяки відчуттям, доводиться через використання зовнішньої інформації, і вони можуть бути як «аргіогі», так і «а posterіогі» істинними. На основі

синтетичних та аналітичних суджень в обліку формується інформація такими способами: моніторингу і збору даних про об'єкт дослідження; групування, класифікація та створення інформації про економічну реальність; аналізу та інтерпретації інформації, виявлення трендів, закономірностей і розробки варіантів прийняття рішень.

Різноманітні методи моніторингу та фіксації даних про об'єкти обліку можуть визначати різні комбінації інформаційного поля та створити різні уявлення про реальну економічну дійсність і стан об'єктів та їхню майбутню вартість. Саме тому в облікову теорію впроваджено поняття «професійне судження бухгалтера», оскільки, вибираючи методи моніторингу та способи оцінювання, обліковець формує уявлення користувачів про фінансовий і соціально-економічний стан бізнесу, його ефективність, соціальну значущість і відповідальність. Елемент випадковості вводиться у процес моніторингу зовнішнього середовища і може спотворити істинне значення оцінки певного факту, який підлягає обліку. Облік має стохастичну природу спостереження та ймовірнісний характер оцінок, а тому забезпечує лише ймовірнісне відображення економічної реальності, яка може бути достатньою для управління. Обліковці упорядковують моніторинговий простір і обмежують його контрольними точками заміру (робочим планом отримання даних) відповідно до запитів користувачів, що кардинально відрізняється від сучасного стану теорії обліку, де простір спостереження обмежено існуючим стандартним планом рахунків, а методологія є апіорною для облікового працівника.

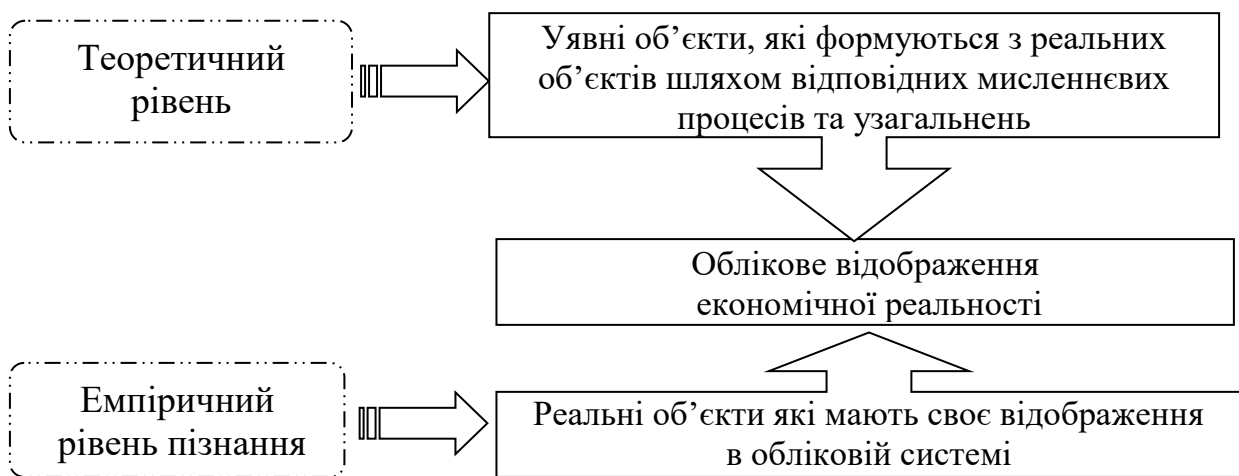
Антропологія облікової науки досліджує інструментально-функціональну значущість інформаційних ресурсів в економічній діяльності, серед яких основними визначено інформаційний та мотиваційний компоненти. Саме тому облікова методологія має враховувати специфіку поведінки та культуру економічних відносин у процесах визначення і задоволення інформаційних потреб користувачів. Постіндустріальне суспільство основою економічних відносин визначає людський або соціальний капітал, що змушує облікову методологію переорієнтувати на задоволення не лише інформаційних потреб агентів економічних відносин, а й інформаційних запитів суспільства та окремого індивіда.

Інформаційна теорія обліку формує поняття «облікова картина світу» або «облікова картина економічної реальності», що дає змогу виокремити специфічне облікове бачення реальності, яке обумовлено певним стилем і способом мислення. При зміні способу мислення виникає потреба у заміні старих парадигм новими і формуванні облікової картини економічної реальності з урахуванням усіх аспектів суспільно-економічного устрою. Про наукову картину світу йдеться тоді, коли досліджується вимірювальна діяльність окремого підприємства чи корпорації, оскільки облікова наука не формує загальної інформації про світ, а лише створює економічну (облікову) картину діяльності економічних агентів на різних рівнях узагальнення.

Переоцінка цінностей упродовж постнекласичного етапу розвитку науки та постіндустріального розвитку суспільства суттєво впливає на систему оцінювання об'єктів обліку: методологія оцінювання має бути позбавлена тотальної стандартизації та єдиного грошового вимірника, а «суб'єктивна оцінка факту»

може бути присутня в системі формування облікової інформації як професійне судження. Професійне судження в обліку розглянуто як: судження про факт (кількісна та вартісна оцінки) та судження про цінність (оцінка цінності чогось для когось).

Встановлено, що традиційна матеріалістична система оцінювання має бути доповнена з урахуванням «нових цінностей» із необхідністю переосмислення ціннісних орієнтирів та внесенням поправок відповідно до вимог соціально-економічних умов розвитку, які базуються на традиційних системах цінностей і здатні в реаліях сучасності виконувати свої функції. Облікова картина економічної реальності залежить від облікової методології та способу мислення науковців, а облікова інформація є відображенням взаємодії матеріального і нематеріального світів у просторі і часі. Це дає змогу розширити розуміння структури економічної реальності (рис. 7).

Рис. 7. Облікове відображення економічної реальності

Важливим завданням облікової науки є побудова економічної картини світу як динамічного теоретичного конструкту, який формує систему уявлень про економічну реальність суб'єкта господарювання та економіки загалом. Це дає можливість формувати об'єктивні знання про нього, його властивості та закономірності розвитку. Облікова система формує інформаційне зображення економічної реальності підприємства або інформаційну конструкцію певних об'єктів у просторі та часі. Інформація впливає на об'єкти і процеси фізичної реальності через її осмислення та реакцію на неї з боку користувачів. За особливого способу мислення обліковців формується специфічне ставлення до об'єктів. Формуючи облікову економічну реальність, вони оцінюють не лише з природні або реально існуючі об'єкти, а й такі, які трансформуються обліковим мисленням у певні структури, що характеризують лише окремі сторони цієї реальності.

У п'ятому розділі «Інформаційна теорія обліку як альтернативний напрям розвитку облікової науки» розкрито філософське розуміння природи економічної інформації як об'єктивного різноманіття оточуючої реальності, проаналізовано інформаційні ресурси як основу ефективної діяльності, виявлено причини та фактори ускладнення інформаційного середовища в новій економічній

формації, запропоновано методику оцінки інформації та визначення ефективності облікової системи.

Економічна інформація взаємопов'язана з людиною, свідомістю, мисленням і сприйняттям дійсності. Економічна інтерпретація інформації передбачає застосування категорій вартості інформації, інформації як ресурсу, товару, предмета праці. Доведено, що облікова інформація відображає зміст відносин, що виникають у процесі діяльності економічного агента та його адаптації до зовнішнього середовища, незалежно від форми представлення. Облікове трактування поняття «інформація» наведено у розумінні того, що в обліковому процесі людина пізнає економічну реальність, формуючи інформаційну матрицю, вибудовує на її основі моделі поведінки і прогнозує поведінку об'єктів/суб'єктів економічного життя.

Теорія обліку постіндустріального суспільства розглядає інформацію як процес програмної генерації реальності з точки зору інформаційного моделювання економічних і соціальних явищ. Для цього запропоновано використовувати кілька таких підходів:

- ентропійний, алгоритмічний, комбінаторний, що дають кількісне визначення складності відображуваного об'єкта, процесу чи явища;
- синтаксичний, що показує внутрішні особливості процесів, які відображаються, їхню структуру, організацію, складність тощо;
- семантичний, що дозволяє визначити зміст і новизну інформації для користувача;
- прагматичний, що дає можливість оцінити корисність інформації.

Доведено, що в процесі обліку через інформаційні канали вибудовуються контури зворотного зв'язку, моделюються події у відповідь на виклики або повідомлення, що декодуються системою як реакції або цілеспрямовані дії. Одним з аргументів для підтвердження правильності трактування обліку як способу мислення визначено те, що людина адаптує та архівує всі реакції на інформацію засобами кодуєчих механізмів свідомості (мислення, мова, знакові системи), створюючи масиви знань, на основі яких вибудовує інформаційні моделі реальності.

Продуктом облікової системи є інформаційні ресурси, тому теорія розкриває їхній економічний зміст і формує класифікацію. У роботі доповнено існуючі класифікації такими критеріями, як вид знання, форма представлення і призначення. Визначено також такі основні функції інформаційних ресурсів: мотиваційна, мобілізаційна, регулююча, креативна, структурна.

Доведено, що основу цінності облікової інформації становить її корисність для конкретного управлінського рішення. Цінність облікової інформації детермінується її якісними характеристиками, серед яких виокремлено такі: релевантність, надійність, достовірність, зіставність, повнота, дієвість, оптимальність і регулярність.

Визначення ефективності використання інформації характеризує її змістову частину, тобто реальний або розрахований ефект, який досягається користувачем інформації в результаті її використання. Встановлено, що ефект від використання інформації є реалізованою частиною економічного потенціалу інформації.

Відповідно ефект інформаційної діяльності й ефект використання інформації складаються із економічного, технічного, соціального та інших ефектів. Традиційна система обліку формує значний обсяг інформації, характер якої не повною мірою дозволяє менеджерам трансформувати її у знання та управлінські рішення. В цьому аспекті інформація набуває такої характеристики, як цінність, яка визначається імовірністю наближення до мети. Інформаційна теорія обліку спонукає до переоцінки цінностей, для цього пропонується єдину вартісну оцінку фактів доповнити множиною оцінок, які здійснюються з урахуванням «професійного судження». Доведено, що професійне судження в обліку дає можливість оцінювати не лише факт (вартісний вимір), а й отримати судження про цінність (оцінка цінності чогось для когось).

Вартість економічної інформації також може виражатись через економічні наслідки від її сприйняття або неврахування. Неврахування інформації збільшує невизначеність у прийнятті управлінських рішень, що призводить до економічних втрат. Встановлено, що очікувана вартість інформації (EVI) дорівнюватиме величині зменшення невизначеності після обліку та аналізу відповідної інформації:

$$EVI = EOL_1 - EOL_2, \quad (1)$$

де EOL_1 – невизначеність (імовірність неправильного рішення) без урахування інформації, що оцінюється, помножена на ціну помилки (еквівалент втрат); EOL_2 – невизначеність з урахуванням інформації, що оцінюється, помножена на ціну помилки. Доведено, що для оцінки вартості створення інформації доцільним є застосування інтервального підходу, коли необхідно сформулювати вихідні дані у вигляді наборів даних I , ввівши такі позначення: I_l – множина інформації, яка оцінюється, I_n – множина інформації, яку можна фіксувати, тобто здійснювати її облік, I – множина повної інформації про внутрішнє та зовнішнє середовища підприємства. Відповідно буде справедливим включення $I_l \subset \dots I_n \subseteq I$.

Відповідні інтервальні значення очікуваної вартості множини інформації, вираженої через інтервал $[P]$, який задає невизначеність, матимуть такий вигляд:

$$I = \begin{pmatrix} i_{11} \dots i_{1n} \\ \vdots \\ i_{i1} \dots i_{in} \\ \vdots \\ i_{N1} \dots i_{Nn} \end{pmatrix}; [P] = \begin{pmatrix} [P_1^-; P_1^+] \\ \vdots \\ [P_i^-; P_i^+] \\ \vdots \\ [P_N^-; P_N^+] \end{pmatrix}. \quad (2)$$

Вартість може визначатися як для одного показника, так і для множини показників, максимальний розмір якої визначає n . N в цьому разі визначає обсяг інформації, або кількість рядів динаміки. Інтервальне представлення очікуваної вартості на основі показника ефективності діяльності підприємства запропоновано визначати інтервалом $[P]$, де $P_i^- = P_i - \Delta$, $P_i^+ = P_i + \Delta$, Δ – міра невизначеності, що, як правило, задається у відсотковому співвідношенні, $\Delta \leq 10\%$.

Доведено, що розрахунок невизначеності може здійснюватися для випадку безінерційності процесу, що досліджується, на основі алгебраїчних залежностей поліноміального виду:

$$[P(I_m)] = \sum_{j=1}^k ([a_j] \cdot i_t^p \cdot i_s^q),$$

$$t, s = 1, \dots, m,$$

$$p, q = 0, \dots, C,$$
(3)

де $[P(I_m)]$ – інтервал невизначеності, розрахований на основі множини інформації I_m , $[a_j]$ – інтервальна оцінка j -го вагового коефіцієнта, k – кількість одиниць інформації, враховуючи їхню взаємодію, C – максимальний степінь полінома.

Викладене вище дало змогу сформулювати задачу оцінювання інформації з урахуванням повноти моделі, оцінка якої базується на усередненій різниці між шириною одержаного на основі врахування інформації та початкового інтервалів невизначеності. Для одержання кількісної оцінки вартості інформації, вираженої в деякому еквіваленті, що залежатиме від природи показника ефективності, який використовується (економічний, соціальний, екологічний тощо) запропоновано застосовувати формулу:

$$EVI = \frac{1}{2} (\text{width}([P(I_l)]) - \text{width}([P(I_m)])) \cdot \bar{P} / 100,$$
(4)

де $[P(I_l)]$ – інтервал невизначеності на основі даних I_l до врахування нової інформації, $[P(I_m)]$ – інтервал невизначеності після врахування нової інформації I_m , $I_l \subset I_m \subset I_n$, $\bar{P}$ – усереднене значення центру інтервалу невизначеності на основі даних I_l до врахування нової інформації.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає у розробці теорії обліку в умовах становлення постіндустріального суспільства. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Постіндустріальна формація характеризується зростанням ролі інформації та інтелектуальної праці у господарській діяльності. У цих умовах кардинально змінюється мета обліку, яка переорієнтовується на задоволення інформаційних потреб користувачів в управлінській та стратегічній інформації, що отримана в режимі реального часу. Дослідження історичних аспектів розвитку облікової науки підтвердило зміну парадигм обліку залежно від суспільного устрою та управлінських парадигмальних революцій.

2. На основі дослідження залежностей розвитку облікової науки від суспільно-економічного розвитку та потреб користувачів визначено три етапи змін в теорії обліку, названі обліковими революціями: перша відбулася в результаті розвитку обліку від «уявної» (мнемонічної) форми і його переходу до примітивних записів (таблички, папірус) та початкових спроб систематизації даних – уніграфічної парадигми; друга пов'язана з розширенням кола

користувачів інформації в економічній формації, яка змінила феодальну, та зі зміною технологічного устрою суспільства (облікова практика стала перетворюватися у специфічну сферу знань і вмінь на основі подвійного запису); третя збігається з п'ятою управлінською революцією і становленням постіндустріального суспільства, що зумовлює переорієнтацію інформаційних потреб користувачів на управлінську і стратегічну інформацію та інформацію про зовнішнє середовище бізнесу, що потребує виходу за межі можливостей подвійного запису і розширення традиційної диграфічної парадигми до інформаційної, де підґрунтям науки є економічні факти та їх цілеспрямована обробка, спрямована на задоволення інформаційних потреб користувачів.

3. Основними причинами розширення облікової парадигми та формування нової теорії обліку постіндустріального суспільства є недоліки традиційної облікової теорії та поява нетрадиційних об'єктів облікового спостереження, які не можуть бути адекватно відображені методом подвійного запису. Передумовами формування теорії обліку постіндустріального суспільства є такі: перехід до гуманістичних і природоорієнтованих концепцій, ускладнення ринкових відносин та глобалізація світової економіки, зміна характеру і структури виробництва, формування нових парадигм управління; перехід від економіки, що базується на капіталі, до економіки знань, що базується на інформації про ринки; формування нового типу економічної поведінки; множинність комунікацій та контрагентів, зростання інформаційних потреб та запитів з боку користувачів; динамічність зовнішнього і внутрішнього середовищ бізнесу, що зумовлює постійні зміни структури управління; визначення інформації як основного ресурсу управління; наявність причинно-наслідкового зв'язку між якістю інформації і зростанням продуктивності праці.

4. Постійний розвиток науки призводить до виникнення протиріч між науковими теоріями, суперечностей між теоріями і досвідом. За невідповідності обліку сучасному стану соціально-економічного розвитку у теорії обліку виникають «велика антиномія», що полягає у невідповідності інформації, яку дає фінансова звітність, запитам і потребам бізнесу та три облікові антиномії. Перша антиномія спричинена інформаційною асиметрією, що призводить до конкурентних деформацій, оскільки одна зі сторін економічних відносин має менший обсяг інформації, яка є основною умовою успішної діяльності. Друга антиномія виражена у практичному використанні додаткових інформаційних систем, які дублюють функції обліку і формують фрагментарну інформацію про господарську діяльність. Третя антиномія полягає у необхідності задоволення потреб у стратегічній інформації для користувачів і намаганні розвивати стратегічний облік у традиційній парадигмі подвійного запису.

5. Досліджені наявні дефініції поняття «облік» не відображають його онтологічного змісту. Враховуючи соціальний, економічний, технічний та інші контексти терміна «облік», його необхідно трактувати як особливий спосіб мислення та процес створення інформації, спрямований на достовірне відображення економічної реальності шляхом створення ідеальних теоретичних

об'єктів і побудови на їхній основі інформаційних моделей бізнесу для задоволення інформаційних потреб користувачів.

6. Основною функцією науки є розробка і теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність, а метою – опис, пояснення та передбачення процесів і явищ дійсності, які складають предмет її вивчення. Такій меті й функціям обліку більшою мірою відповідає «інформаційна теорія обліку» як сукупність знань, що розкривають сутність обліку як науки і динамічної системи, яка спрямована на збір та обробку емпіричних фактів і перетворення їх на інформацію на основі фундаментальних ідей, принципів, законів, зводячи їх в єдину систему. Основу інформаційної теорії обліку становить гіпотеза про те, що інформація є системоутворюючим фактором, змістом функціонування облікової системи та її результатом.

7. Інформаційна теорія обліку може розвиватися на основі таких принципів: повноти інформації; оптимальності (ефективності); синергізму; раціональної транспарентності (прозорості). Ці принципи можуть бути доповнені принципами другого порядку, які пов'язані з основними принципами теорії і не можуть суперечити їм, а саме: варіативності; інформаційної взаємодії; рефлексивності; інституціоналізму; потенціалу розвитку.

8. Облікова наука розвивається за загальними та специфічними науковими законами. Вони формують ієрархічну структуру законів обліку, основою якої є філософські закони розвитку систем і загальнонаукові закони пізнання, без урахування яких облік не може вважатися повноцінною наукою. На основі дослідження ієрархії законів метанаук, які впливають на систему обліку, виокремлено специфічні закони, характерні для облікової теорії постіндустріального суспільства, а саме: економічної оптимальності, рефлексії, параметризації, типологізації, інформаційного пошуку, інформаційної невизначеності (ентропії).

9. Інформаційна теорія, розвиваючи поняття факту, надає йому ширшого значення, не обмежує єдиним документальним вираженням, виводить за межі господарської діяльності одного підприємства, оскільки в зовнішньому середовищі теж відбуваються процеси та фіксуються не лише економічні факти (можуть бути політичні, соціальні, психологічні тощо), які мають значний вплив на діяльність підприємства. Фіксування факту як сукупності інформаційних одиниць є основою формування облікового процесу. Інформаційна одиниця – це найменший елемент (рівень) інформації, який у прагматичному аспекті вимірювання має зміст (корисність для досягнення мети) і може бути представлений різними символічними позначеннями: цифрами, буквами, знаками тощо. Економічний факт – це фрагмент економічної реальності, зафіксований у свідомості людини і введений в інформаційну систему за визначеними правилами. Одиничний факт не дає загальної картини дійсності, а тому вимагає інтерпретації лише в контексті усіх обставин його виникнення.

10. Поняття «інформація» як базовий елемент облікової теорії постіндустріального суспільства передбачає розуміння ролі мисленнєвих процесів у пізнанні економічної реальності та створенні інформаційних матриць з метою

формування на її основі моделей поведінки об'єктів/суб'єктів економічної діяльності. Крізь призму економіки інформація взаємопов'язана з людиною, свідомістю, мисленням і сприйняттям дійсності. Економічна інтерпретація інформації передбачає розуміння категорій вартості інформації, як ресурсу, товару, предмета праці тощо. Облікова інформація відображає зміст відносин, що виникають у процесі діяльності економічного агента та його адаптації до зовнішнього середовища, незалежно від форми представлення цієї інформації. Теорія обліку постіндустріального суспільства розглядає інформацію як процес програмної генерації реальності з точки зору інформаційного моделювання економічних та соціальних явищ. Для цього використовують такі підходи: ентропійний, алгоритмічний, комбінаторний, що забезпечують кількісне визначення складності відображуваного об'єкта, процесу чи явища; синтаксичний, що вказує на внутрішні особливості процесів, які відображаються, на їхню структуру, організацію, складність тощо; семантичний, що дає змогу описати зміст і новизну інформації для користувача; прагматичний, що дає змогу оцінити корисність отриманого повідомлення.

11. Принципово важливим елементом теорії обліку є поняття «інформаційне поле», яке є базовим поняттям системного уявлення про інформаційну парадигму та адекватне її розуміння в дослідницьких процесах. Основними властивостями інформаційного поля економічного суб'єкта є: структурність (набір елементів, зв'язків, відношень); дискретність як властивість подільності; відкритість та відносна сталість його структури; миттєва реакція на події (факти зміни зовнішнього і внутрішнього середовищ); індивідуальність (кожне інформаційне поле підприємства індивідуальне, незважаючи на загальні їх характеристики); здатність відображати характеристики бізнесу у вартісному, кількісному, якісному, часовому та інших вимірах (порядкове розміщення, корисність тощо). Основним завдання інформаційного поля підприємства є формування, зберігання та обмін інформацією у такій формі, яка дозволяє подальше її використання у процесі господарської діяльності та прийняття рішень.

12. Продуктом облікової системи є інформаційні ресурси, тому теорія розкриває їхній економічний зміст і формує класифікацію. Різноманітність критеріїв класифікації інформаційних ресурсів вказує на їхню багатогранність і багатоаспектність. Існуючі класифікації доповнено такими критеріями, як вид знання, форма представлення, призначення. Кібернетичний підхід до створення системи облікової інформації дає змогу враховувати різні рівні інформаційного поля підприємства, в якому існують об'єкти, що породжують факти. Таке середовище називають середовищем нульового рівня, а інформаційні одиниці про об'єкти нульового рівня, за кібернетичним принципом, можна назвати інформацією нульового рівня.

13. Важливим елементом облікової теорії та практики є поняття «професійне судження бухгалтера», оскільки вибір методів моніторингу та способів оцінки фактів формує уявлення користувачів про фінансовий та соціально-економічний стан бізнесу, його ефективність, соціальну значущість і відповідальність. Облікова аксіологія є основою розвитку таких категорій, як «професійна етика»,

«професійне судження», які надають обліковій науці не абстрактного, а конкретного характеру, обґрунтовують її соціальну значущість та господарську необхідність. Судження фахівця з обліку може суттєво вплинути на систему оцінки об'єктів обліку, оскільки методологія оцінки має бути позбавлена тотальної стандартизації та єдиного грошового вимірника, а «суб'єктивна оцінка факту» може бути присутня в системі формування облікової інформації як професійне судження. Професійне судження в обліку необхідно розглядати як: судження про факт (кількісна та вартісна оцінки) та судження про цінність (оцінка цінності чогось для когось).

14. Філософські основи теорії обліку постіндустріального суспільства є необхідною умовою розвитку теорії та основною методологією теоретичних узагальнень. Економічна діяльність у світлі синергетичної парадигми характеризується філософією отримання достатнього обсягу інформації для аналізу закономірностей розвитку бізнесу. Формуванню цілісного облікового знання через розвиток специфічного мислення обліковців з урахуванням взаємодії обліку, економіки, психології сприяє антропологія. Антропологічний вимір облікової теорії враховує не лише економічні закони і теорії, а й соціальні та екологічні виміри людських потреб. Антропологічний підхід до осмислення облікової діяльності дає розуміння необхідності вивчення в обліку специфіки економічних систем з врахуванням культурних, ментальних та інших людських вимірів. Досліджуючи онтологію обліку, виявлено, що економічна діяльність у світлі синергетичної парадигми характеризується філософією отримання достатнього обсягу інформації для аналізу закономірностей розвитку бізнесу.

15. Основу цінності облікової інформації становить її корисність для конкретного управлінського рішення. Цінність облікової інформації детермінується її якісними характеристиками: релевантністю, надійністю, достовірністю, зіставністю, повнотою, дієвістю, оптимальністю та регулярністю. Використання облікової інформації з урахуванням її цінності для управління обмежене апперцепцією та рефлексією користувачів цієї інформації. Визначення ефективності використання інформації характеризує її змістову частину, тобто реальний або розрахований ефект, який досягається користувачем інформації в результаті її використання. Ефект використання інформації є реалізованою частиною економічного потенціалу інформації. Відповідно, ефективність інформаційної діяльності та ефект від використання інформації складаються із економічного, технічного, соціального та інших ефектів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Семанюк В. З. Інформаційна теорія обліку в постіндустріальному суспільстві : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 392 с. (23,1 друк. арк.).
2. Семанюк В. З. Стандартність і креативність підсистем обліку. *Сучасні проблеми розвитку системи обліку в Україні* : монографія / за ред. д. е. н., проф. М. С. Пушкаря. Тернопіль : ТНЕУ, 2010. С. 36–60. (2,5 друк. арк.).

3. Семанюк В. З. Теоретична концептуалізація ризику в обліково-аналітичній системі підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку статистики, аудиту та економічного аналізу* : монографія ; за ред. д.е.н., проф. В. А. Дерія. Тернопіль : Крок, 2016. С. 238–276 (2,5 друк. арк.).

4. Семанюк В. З. Розвиток теорії обліку в контексті сучасного економічного знання. *Бухгалтерські наукові дослідження в ЖДТУ. Т. 4 : Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу* : монографія. Житомир : ЖДТУ, Вид. Євенок О. О., 2017. С. 94–123 (2,0 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях

5. Папінко В. З., Павликівська О. І. Контролінг – концепція стратегічного управління. *Вісник Житомирського технологічного державного університету. Серія : Економічні науки. 2004. Вип. 4. С.204–209 (0,32 друк. арк.; особистий внесок автора – розкрито проблеми формування фінансових показників та принципи функціонування системи контролінгу (0,16 друк. арк.))*.

6. Папінко В. З. Розвиток контролінгу як об'єктивна необхідність вдосконалення управління. *Наукові записки : збірник наукових праць кафедри економічного аналізу ТДЕУ. 2006. Вип. 15. С. 297–299 (0,35 друк. арк.)*.

7. Семанюк В. З. Бюджетування як інструмент управління підприємством. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Економіка. 2006. № 20. С. 143–145 (0,35 друк. арк.)*.

8. Семанюк В. З., Рожелюк В. М. Принципи формування інноваційно-інвестиційної політики підприємств. *Економічні науки. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. 2007. Вип. 12. Ч. II. С. 282–284 (0,4 друк. арк.; особистий внесок автора – висвітлено основні фактори інвестиційно-інноваційної політики підприємства та сформовано її визначальні принципи з урахуванням потреб менеджменту (0,2 друк. арк.))*.

9. Семанюк В. З. Облікова політика підприємства: теорія і практика. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. 2008. №22. С. 175–178 (0,4 друк. арк.)*.

10. Семанюк В. З. Формування нових видів обліку та перспективи їх розвитку. *Вісник Тернопільського національного економічного університету. 2009. Вип. 3. С. 112–116 (0,5 друк. арк.)*.

11. Семанюк В. З. Контролінг як інноваційний інструмент підвищення ефективності бізнесу. *Наукові записки. Українська академія друкарства. 2010. Вип. 2 (18). С. 132–138 (0,51 друк. арк.)*.

12. Семанюк В. З. Формування підсистеми стратегічного обліку в умовах ринкових відносин. *Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць. 2010. Вип. 11 (114). С. 59–64 (0,69 друк. арк.)*.

13. Семанюк В. З. Критерії якості облікової системи підприємства: теоретичний аспект. *Вісник ДонНУЕТ. Серія : Економічні науки. 2011. № 3/2 (51). С. 232–236 (0,56 друк. арк.)*.

14. Семанюк В. З. Інформаційні ресурси: обліково-теоретичний аспект. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. 2011. Вип. 35. С. 319-322 (0,45 друк. арк.)*.

15. Семанюк В. З. Теоретичні аспекти обліково-аналітичного забезпечення системи управління підприємством. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету*. Серія : Економічні науки. 2011. Вип. 27. Ч. I. С. 164–168 (0,52 друк. арк.).

16. Семанюк В. З. Облік для стратегічного управління: проблеми теоретичної концептуалізації. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2012. № 722. С. 236–241 (0,62 друк. арк.).

17. Семанюк В. З. Теорія обліку: інституційний підхід. *Економічний аналіз : збірник наукових праць*. 2012. Вип. 11. С. 281–284 (0,42 друк. арк.).

18. Семанюк В. З. Інформаційні ресурси як інструмент підвищення ефективності бізнесу. *Інноваційна економіка*. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. №10. С. 304–307 (0,46 друк. арк.).

19. Семанюк В. З. Синергетичний підхід до формування звітності. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія економічна. 2014. Вип. 39. С. 96–99 (0,48 друк. арк.).

20. Семанюк В. З. Теоретичне обґрунтування аутсорсингу облікової функції на підприємстві. *Глобальні та національні проблеми економіки : електрон. наук. фахове вид.* 2015. Вип. 6. URL: <http://global-national.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/1149-semanyuk-v-z-teoretichne-obgruntuvannya-autsorsingu-oblikovoji-funksiji-na-pidpriemstvi> (0,65 друк. арк.).

21. Семанюк В. З. Ускладнення інформаційного середовища підприємств в новій економічній формації. *Глобальні та національні проблеми економіки : електрон. наук. фахове вид.* 2016. URL: <http://global-national.in.ua/issue-13-2016/21-vipusk-13-zhovten-2016-r/2488-semanyuk-v-z-uskladnennya-informatsijnogo-seredovishcha-pidpriemstv-v-novij-ekonomichnij-formatsiji> (0,66 друк. арк.).

в т. ч. у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які внесено до міжнародних наукометричних баз

22. Семанюк В. З. Формирование парадигмы учета в постиндустриальном обществе. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D «Экономические и юридические науки»*. Республика Беларусь. 2012. № 14. С. 56–62 (0,8 друк. арк.).

23. Семанюк В. З. Осучаснення теоретичного базису науки про облік. *Інститут бухгалтерського обліку, контролю та аналізу в умовах глобалізації : міжнародний збірник наукових праць*. 2015. Вип. 4. С. 15–23 (0,66 друк. арк.).

24. Semanyuk V. Necessity and problems of formation of alternative paradigm of the development of accounting science. *International Journal of Accounting and Economics Studies*. 2017. Vol. 5, No. 2. P. 169–172 URL: <https://www.sciencepubco.com/index.php/IJAES/article/view/8332> (0,7 друк. арк.).

25. Semanyuk V. The theory of accounting in the context of modern paradigm of scientific knowledge. *Studia i materialy instytutu transportu i handlu morskiego. Zeszyty naukowe uniwersytetu Gdanskiego*. 2017. № 14. S. 325–334 (0,62 друк. арк.).

26. Семанюк В. З. Необхідність кардинальної зміни теорії обліку. *Облік і фінанси*. 2017. №4 (78). С. 75–80 (0,78 друк. арк.).

27. Семанюк В. З., Пушкар М. С. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний науковий журнал*. 2017. Вип. 1-2. С. 7–20 (0,8 друк. арк.; особистий внесок автора – представлено інноваційний підхід до розвитку облікової науки та етапи формування нової парадигми обліку (0,4 друк. арк.)).

28. Семанюк В. З. Облікова філософія в системі теоретичного знання. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Економіка». 2018. Вип. 1(51). С. 442–448. (1,0 друк. арк.).

29. Семанюк В. З. Развитие теории учета в условиях «новой экономики». *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D «Экономические и юридические науки»*. Республика Беларусь. 2018. № 5. С. 92–100 (1,1 друк. арк.).

30. Семанюк В. З. Особенности и противоречия развития теории учета. *Бухгалтерский учет и анализ. Научно-практический журнал*. Республика Беларусь. 2018. № 4 (256). С. 44–48 (0,7 друк. арк.).

Опубліковані праці апробаційного характеру

31. Папінко В. З., Питель С. В. Використання стратегічної інформації в процесі управління підприємством. *Проблеми економіки України : збірник наукових праць*. 2006. Вип. 11. С. 74–78 (0,25 друк. арк.; особистий внесок автора – доведено неспроможність традиційних методик для отримання стратегічної інформації, представлено постулати стратегічно спрямованого обліку (0,15 друк. арк.)).

32. Семанюк В. З. Мельник В. Г. Розробка системи економічного обліку на підприємстві. *Створення інтелектуальної системи обліку для економіки України : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 21–22 листопада 2007 р.). Тернопіль : ТНЕУ. С.276–280. (0,4 друк. арк. особистий внесок автора – висвітлено облік як кібернетичну систему, введено поняття «економічно вагомі дані», представлено термін «економічний облік» (0,2 друк. арк.)).

33. Семанюк В. З. Реалії обліку: проблеми теорії та практики. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : збірник тез доповідей Сьомої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених* (м. Тернопіль, 25–26 лютого 2010 р.). Тернопіль : В-во ТНЕУ «Економічна думка», 2010. Ч. 2. С. 371–373 (0,15 друк. арк.).

34. Семанюк В. З. Впровадження інновацій: управління та інформаційне забезпечення. *Актуальні проблеми соціально-економічних трансформацій у міжнародному середовищі : матеріали Науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 23 квітня 2010 р.). Тернопіль : ТКІ, 2010. С. 96–98 (0,15 друк. арк.).

35. Семанюк В. З. Інформаційні ресурси підприємства в теорії обліку. *Облік як інформаційна система для економічної безпеки підприємств в конкурентному середовищі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 25–26 листопада 2010 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2010. С. 69–72 (0,24 друк. арк.).

36. Семанюк В. З. Проблеми розвитку облікової теорії в Україні. *Облік, аудит, фінанси : сучасні проблеми теорії, практики та підготовки фахівців : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 28–29 жовтня 2010 р.) Х.: ХДУХТ. 2010. С. 137–139 (0,18 друк. арк.).

37. Семанюк В. З. Концепція інтелектуальної системи обліку. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Економічні науки. 2011. Вип. 4. С. 329–332 (0,3 друк. арк.).

38. Семанюк В. З. Інтелектуальність системи обліку: суть та проблеми реалізації. *Управління розвитком. Розвиток економіки України в умовах глобалізації* : збірник наукових робіт за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих вчених та студентів (м. Харків, 18 березня 2011 р.). Харків : ХНЕУ, 2011. № 5 (102). С. 198–203 (0,35 друк. арк.).

39. Семанюк В. З. Моделювання в теорії обліку: діалектика впливу. *Інформаційні проблеми комп'ютерних систем, юриспруденції, енергетики, економіки, моделювання та управління (ПНМК-2011)* : матеріали Проблемно-наукової міжгалузевої конференції (м. Бучач – м. Яремча, 17–20 травня 2011 р.). Бучач, 2011. С. 246–250 (0,48 друк. арк.).

40. Семанюк В. З. Інноваційна система інформаційного забезпечення менеджменту. *Модернізація обліку, аналізу і контролю в галузях економіки України* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 27–28 жовтня 2011 р.). Тернопіль, 2011. С.253–257 (0,26 друк. арк.).

41. Семанюк В. З. Розвиток стратегічного обліку в інформаційному суспільстві. *Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації* : збірник тез доповідей Восьмої міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (м. Тернопіль, 24–25 лютого 2011 р.). Ч. 2. Тернопіль : ТНЕУ, 2011. С. 419–421 (0,18 друк. арк.).

42. Семанюк В. З. Формування облікової інформації в сучасних умовах економічної практики. *Стан, проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю у контексті сучасних концепцій управління* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 28–29 квітня 2011 р.). Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. С.419–422 (0,3 друк. арк.).

43. Семанюк В. З. Теоретичні підходи до формування облікової системи та їх адаптація до сучасних умов розвитку економіки. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 19–20 травня 2011 р.). Умань : Вид. «Сочінський», 2011. Ч. 2. С. 109–111 (0,16 друк. арк.).

44. Семанюк В. З. Розвиток теорії обліку в умовах постіндустріального суспільства. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 18–20 травня 2011 р.). Т. II. Черкаси : ЧДТУ, 2011. С. 125–127 (0,14 друк. арк.).

45. Семанюк В. З. Якість інформаційного забезпечення менеджменту. *Проблеми і перспективи реалізації облікової, контрольної та аналітичної функцій у соціокультурному просторі сучасного бізнесу* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 12–13 травня 2011 р.). Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. С. 103–106 (0,2 друк. арк.).

46. Семанюк В. З. Диверсифікація видів обліку як засіб формування економічної інформації. *Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту: теорія,*

методологія та організація : тези доповідей учасників X Міжнародної наукової конференції (м. Київ, 30 березня 2012 р.). Київ : БізнесМедіаКонсалтинг, 2012. С. 316-319 (0,18 друк. арк.).

47. Семанюк В. З., Вегера С. Г. Сучасний стан та необхідність розвитку облікової системи. *Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання* : збірка тез доповідей учасників I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Макіївка, 22–23 лютого 2012 р.). Макіївка : МЕРІ, 2012. С. 152–154. (0,2 друк. арк.; особистий внесок автора – представлено недоліки традиційної теорії бухгалтерського обліку (0,1 друк. арк.)).

48. Семанюк В. З. Інформаційні вимоги менеджменту в умовах «нової економіки». *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства* : тези доповідей Науково-практичної конференції (м. Львів, 26–28 квітня 2012 р.). Львів : Вид. Національного університету «Львівська політехніка», 2012. С. 291–293 (0,25 друк. арк.).

49. Семанюк В. З. Інформаційна парадигма розвитку облікової науки. *Стан і перспективи розвитку обліково-економічної системи в Україні* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 29–30 листопада 2012 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2012. С. 64–66 (0,18 друк. арк.).

50. Семанюк В. З. Теорія постіндустріалізму як основа розвитку облікової науки. *Економічні теорії як основа розвитку бухгалтерського обліку, аналізу і контролю* : тези виступів XI Міжнародної наукової конференції (м. Житомир, 18–20 жовтня 2012 р.). Житомир : ЖДТУ, 2012. С. 370–371 (0,2 друк. арк.).

51. Семанюк В. З. Роль обліку для економічної безпеки підприємства. *Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і аудиту в умовах інтеграції України в міжнародне економічне співтовариство* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів з міжнародною участю (м. Севастополь, 18–20 жовтня 2012 р.). Севастополь : Вид-во СенНТУ, 2012. С. 59–61 (0,25 друк. арк.).

52. Семанюк В. З. Обмеженість та необхідність удосконалення сучасної інформаційно-аналітичної моделі бізнесу. *Актуальні питання сучасної економіки*: тези доповідей Всеукраїнської заочної конференції (м. Умань, 24 грудня 2012 р.). Умань : Вид. «Сочінський», 2012. С. 182–184 (0,15 друк. арк.).

53. Семанюк В. З. Вплив інституціоналізму на розвиток облікової теорії. *Формування системи і механізмів обліково-аудиторського та аналітичного забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств реального сектору економіки України* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Кам'янець-Подільський, 11–12 грудня 2012 р.). Ч. 1. Тернопіль : Крок, 2012. С. 19–22 (0,2 друк. арк.).

54. Семанюк В. З. Методика викладання теорії обліку: креативний підхід. *Методика викладання облікових, аналітичних і контрольних дисциплін в інформаційному суспільстві* : матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції (м. Тернопіль, 31 жовтня 2012 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2012. С. 87–95 (0,4 друк. арк.).

55. Семанюк В. З. Генезис формирования стратегического учета. *Актуальные проблемы бухгалтерского учета, анализа, аудита и контроля в условиях открытой экономики* : материалы Международной научно-практической конференции (г. Душанбе, 6–7 июля 2012 г.). Душанбе : ОИПБА РТ, 2012. С.140–142 (0,28 друк. арк.).

56. Семанюк В. З. Адаптация учетной системы предприятия к специфике экономической среды. *Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты* : материалы Международной научно-практической конференции (г. Новополюцк, 25–26 октября 2012 г.). Ч. 1. Новополюцк, 2012. С. 204–207 (0,25 друк. арк.).

57. Семанюк В. З. Інформаційні ресурси підприємства як продукт облікової системи. *Стан та перспективи розвитку бухгалтерського обліку в Україні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів та студентів (м. Ірпінь, 28 лютого 2013 р.). Ч. 2. Ірпінь : Вид-во НУ ДПС України, 2013. С. 156–158 (0,15 друк. арк.).

58. Семанюк В. З. Проблеми розвитку облікової теорії в Україні. *Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці* : збірник тез та доповідей I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 21 лютого 2013 р.). Київ: ТОВ «Всеукраїнський інститут права і оцінки», 2013. С. 85–89 (0,12 друк. арк.).

59. Семанюк В. З. Проблемы и перспективы развития учета в Украине. *Развитие теории, методологии и организация учета, анализа и аудита в условиях перехода к Международным стандартам финансовой отчетности (МСФО)* : материалы Международной научно-практической конференции (г. Душанбе, 19–20 марта 2013 г.). Душанбе : Сохибкор, 2013. С. 167–172 (0,4 друк. арк.).

60. Семанюк В. З. Формирование информационной парадигмы учета в постиндустриальном обществе. *I International scientific conference of young researchers* (Baku, Azerbaijan, 26–27 April 2013). Baku, QaFQAZ University, 2013. P. 88–89 (0,2 друк. арк.).

61. Семанюк В. З. Пушкаръ М. С. Перспективы развития теории учета. *Финансите и стопанската отчетност – състояние, тенденции, перспективи* : Юбилейна международна научно-практическа конференция : сборник доклади. (г. Свищов, РБългария. 25–26. 10. 2013 г.). Т. 2. Свищов : Академично издателство «Ценов», 2013. С. 71–77 (0,5 друк. арк.; особистий внесок автора – досліджено методіку побудови моделей обліку, представлено систему обліку як процес отримання фактів, їхнього перетворення і формування інформації (0,25 друк. арк.)).

62. Семанюк В. З. Развитие учета в условиях «новой экономики»: теоретический аспект. *Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита* : материалы Международной научно-практической конференции (г. Душанбе, 23–24 мая 2014 г.). Душанбе : ОИПБА РТ, 2014. С. 22–26 (0,5 друк. арк.).

63. Семанюк В. З. Облікові аспекти економічної безпеки підприємства. *Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної

інтернет-конференції (м. Львів, 15–16 травня 2014 р.). Львів : Українська академія друкарства, 2014. С. 117–119 (0,16 друк. арк.).

64. Семанюк В. З. Якість обліку як теоретична категорія. *Теорія і практика бухгалтерського обліку, аналізу й аудиту: стан, проблеми та перспективи розвитку* : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16–17 травня 2014 р.). Львів : ЛКА, 2014. С. 68–71 (0,25 друк. арк.).

65. Семанюк В. З. Реалізація інформаційної парадигми обліку. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні* : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 10–11 жовтня 2014 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2014. С. 114–116 (0,15 друк. арк.).

66. Семанюк В. З. Залежність парадигм облікової науки від розвитку економічних формацій. *Розвиток бухгалтерського обліку і контролю як науки* : збірник тез виступів XIV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 4–5 листопада 2014 р.). Житомир, 2014. С. 132–136 (0,27 друк. арк.).

67. Семанюк В. З. Значення теорії обліку для реалізації вимог економіки знань. *Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 06 грудня 2014 р.). Ч.1. Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ЛНТУ, 2014. С. 145–147 (0,15 друк. арк.).

68. Семанюк В. З. Эффективность учетной системы в теории учета. *Бухгалтерский учет, анализ и аудит: проблемы и перспективы развития в условиях глобализации* : матеріали Международной научно-практической конференции (г. Душанбе, 30 апреля 2015 г.) : сборник статей. Душанбе : ДСХ, 2015. С. 212–215 (0,7 друк. арк.).

69. Семанюк В. З. Поняття та класифікація інформаційних ресурсів підприємства. *Проблеми та перспективи розвитку контролінгу як науки* : матеріали Науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 15 січня 2015 р.). Тернопіль, ТНЕУ. 2015. С. 58–63 (0,25 друк. арк.).

70. Семанюк В. З. Теорія обліку: виклики і протиріччя. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 11 травня 2016 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2016. С. 228–229 (0,2 друк. арк.).

71. Семанюк В. З. Розвиток обліку та облікового знання в аграрному суспільстві. *Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 27–28 квітня 2017 р.). Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2017. С. 246–247 (0,2 друк. арк.).

72. Семанюк В. З. Соціальні та екологічні фактори впливу на теорію обліку. *Розвиток обліку, аналізу і аудиту суб'єктів суспільного інтересу* : тези виступів Міжнародної наукової конференції (м. Житомир, 20–21 жовтня 2017 р.). Житомир : Вид-во ЖДТУ, 2017. С. 154–155 (0,15 друк. арк.).

73. Семанюк В. З. Парадигмальне оновлення облікової науки. *Сучасні тенденції розвитку обліку, оподаткування, аналізу і аудиту* : збірник матеріалів

Міжнародної наукової інтернет-конференції (м. Київ, 17 листопада 2017 р.). Київ : КНЕУ, 2017. С. 28 – 29 (0,15 друк. арк.).

74. Семанюк В. З. Чи буде наукова революція в обліку? *Бухгалтерський облік, оподаткування, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку* : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 27 листопада 2017 р.). Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 28–29 (0,25 друк. арк.).

75. Семанюк В. З. Теоретичні основи обліку в контексті світових інтеграційних процесів. *Розвиток бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 24 листопада 2017 р.). Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. С. 144– 147 (0,3 друк. арк.).

76. Семанюк В. З. Наукова картина світу в обліковому теоретичному знанні. *Обліково-аналітичне забезпечення інноваційного розвитку економіки* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Львів, 14–15 березня 2018 р.). Львів : ЛНАУ, 2018. С. 139–141 (0,3 друк. арк.).

77. Семанюк В. З. Інформаційне поле підприємства як базове поняття облікової науки. *Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці*: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 18–19 квітня 2018 р.). Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2018. С. 119–122 (0,3 друк. арк.).

78. Семанюк В. З., Пушкар М. С. Нове розуміння обліку в економіці знань. *Соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 18 квітня 2018 р.). Т. 1. Тернопіль : Крок, 2018. С. 95–97 (0,3 друк. арк.; особистий внесок автора – досліджено онтологічну сутність обліку в постіндустріальному суспільстві (0,15 друк. арк.)).

79. Семанюк В. З. Онтология как основа понимания сути и содержания учета. *Устойчивое развитие экономики: международные и национальные аспекты* : электронный сборник статей II Международной научно-практической конференции (г. Новополюцк, 7–8 июня 2018 г.). Новополюцк, 2018. С. 442–446. URL: <http://elib.psu.by:8080/handle/123456789/22563> (0,42 друк. арк.).

80. Семанюк В. З. Формування дефініції «інформаційне поле» в теорії обліку. *Актуальні проблеми розвитку обліку, аналізу і оподаткування у контексті європейської інтеграції та сучасних викликів глобалізації* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17–18 травня 2018 р.). Львів: Вид-во ЛТЕУ, 2018. С. 294–296 (0,3 друк. арк.).

81. Семанюк В. З. Антропологія і праксеологія у практичному вимірі облікового знання. Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю : матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Черкаси, 18 травня 2018 р.). Черкаси, 2018. С. 84 – 85 (0,13 друк. арк.).

82. Семанюк В. З. Теорія обліку: multa paucis. *Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 31 травня–01 червня 2018 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2018. С. 127–129 (0,16 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Семанюк В. З. Теорія обліку в постіндустріальному суспільстві. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). – Тернопільський національний економічний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2018.

Дисертаційна робота присвячена вирішенню проблем розвитку облікової теорії в постіндустріальному суспільстві. Досліджено генезис постіндустріального суспільства, його визначальні риси, їхній вплив на суспільно-економічний розвиток та облікову систему. Доведено залежність формування парадигми обліку від соціально-економічного устрою суспільства і потреб користувачів інформації. Виявлено антиномії в традиційній теорії обліку та запропоновано шляхи їхнього подолання у формі переходу від диграфічної до інформаційної парадигми обліку. Представлено інформацію як системоутворюючий фактор, мету та зміст функціонування облікової системи, розвинуто філософські основи облікової теорії у таких її складових, як облікова онтологія, гносеологія, епістемологія, аксіологія, антропологія, праксеологія.

Розроблено структуру інформаційної теорії обліку постіндустріального суспільства, яка містить принципи, базові поняття і закони, що розкривають основні її властивості та механізми функціонування. Запропоновано використовувати в теорії обліку поняття «інформаційне поле». Розроблено модель оцінки облікової інформації на основі економічного підходу.

Ключові слова: постіндустріальне суспільство, економіка постіндустріального суспільства, теорія обліку, методологія науки, інформація, економічна одиниця, економічний факт, закони обліку, принципи обліку, інформаційна теорія обліку, філософія обліку.

АННОТАЦИЯ

Семанюк В. З. Теория учета в постиндустриальном обществе. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.09 – бухгалтерский учет, анализ и аудит (по видам экономической деятельности). - Тернопольский национальный экономический университет Министерства образования и науки Украины, Тернополь, 2018.

Диссертационная работа посвящена решению проблем развития учетной теории в постиндустриальном обществе. Исследован генезис постиндустриального общества, его определяющие черты, их влияние на общественно-экономическое развитие и учетную систему. Усовершенствовано понимание парадигмы учета и определено зависимость ее формирования от социально-экономического устройства общества и потребностей пользователей информации. Выведены антиномии в традиционной теории учета, предложены пути их преодоления в форме перехода от диграфической к информационной парадигме учета. Представлена информация как системообразующий фактор, цель и содержание

функционирования учетной системы, развито философские основы учетной теории в таких ее составляющих, как учетная онтология, гносеология, эпистемология, аксиология, антропология, праксеология.

Разработана структура информационной теории учета постиндустриального общества, которая включает в себя принципы и законы, что раскрывают основные ее свойства и механизмы функционирования. Предложено к использованию в теории учета понятие «информационное поле». Разработана модель оценки учетной информации на основе экономического подхода.

Ключевые слова: постиндустриальное общество, экономика постиндустриального общества, теория учета, методология науки, информация, экономическая единица, экономический факт, законы учета, принципы учета, информационная теория учета, философия учета.

ABSTRACT

Semanyuk V. Z. Accounting Theory in Postindustrial Society. – On the rights of the manuscript.

Thesis for a Doctor's degree in Economics, speciality 08.00.09 – Accounting, Analysis and Auditing (according to the types of economic activity). - Ternopil National Economic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2018.

The research is focused on the solution of problems concerning the development of accounting theory in postindustrial society overcoming double entry boards of accounting. The urgency of the research is in the necessity to form the theory of accounting to meet economic requirements in postindustrial society. The genesis of postindustrial society, its features and their impact on social and economic development and accounting system have been investigated. The author has analyzed the statistic data and has made a conclusion about formation of postindustrial society and foundations of “new economics” in developed countries. The understanding of paradigm of accounting and the dependence of its forming on social and economic conditions and customers' needs have been improved. Hence, three paradigms of accounting (unigraphic, digraphic, and information) which are formed after three revolutions in accounting connected with scientific managerial and technological revolutions.

The problems have been proved and the main conditions of forming the theory of accounting under the conditions of forming of post neoclassical science have been defined, among which are not traditional objects of accounting observance, which can not be adequately reflected by double entry. There were defined the following factors: complication of market relations and globalization of the world economy, free access to world markets; change of character and structure of production, the use of scientific progress in production and management, forming of new paradigms of management; transition from economy, which is based on capital to economy of knowledge, which is based on information about markets and forming a new type of economic behavior.

The set of accounting antinomies in traditional theory of accounting has been revealed and the ways to solve them using the form of transition from digraphic to information paradigm of accounting have been suggested. The author gave the following definition to accounting “a peculiar way of thinking directed on true reflection of economic reality by creating ideal theoretical objects and the building on

their base information models of business to satisfy customers' information needs". The accounting understanding of the concept "information" has been characterized on the base of philosophical approach, which allows interpreting it as the main resource of economic activity in postindustrial society. Information was represented as a factor, which creates a system, goal and content of accounting system. Philosophical foundations of accounting theory have been developed within such its components as accounting ontology, gnoseology, epistemology, axiology, anthropology and praxeology.

The structure of information theory of accounting in postindustrial society has been developed on the base of information approach and principles of post neoclassical science with its principles, the main concepts and laws, which reveal the main its peculiarities and mechanisms of functioning.

The author gave the following definition to accounting as: "a peculiar way of thinking directed on true reflection of economic reality by creating ideal theoretical objects and the building on their base information models of business to satisfy customers' information needs" reflecting ontological model of the essence of accounting and its ability to reflect separate objects of tangible and intangible world of economic reality, which were formed by thinking processes. The accounting understanding of the concept "information" has been characterized on the base of philosophical approach, which allows interpreting it as the main resource of economic activity in postindustrial society. Information was represented as a factor, which creates a system, goal and content of accounting system.

The interpretation of the category of "fact of economic activity" has been widened and the concept "economic fact" has been suggested, the meaning of which is beyond economic life of one enterprise because there are not only economic facts and processes (but also political, social and psychological etc.). Fixation a fact as the total information units is the base of forming of accounting process. Information unit is the least element (level) of information, which is in pragmatic aspect of measurement, has content (utility to achieve the goal) and it can be represented by different symbols.

The author suggested using the next concepts: "information field" and "professional accountant's opinion" in the theory of accounting. Reevaluation within post neoclassical stage of scientific development and postindustrial social development has been made that can have an essential impact on the system of assessment of accounting objects: the methods of assessment should be free from total standardization and the only fiscal measurement however, "subjective assessment of a fact" can be present in the system of forming of accounting information as a professional opinion.

Having investigated the essence and content of information resources, the criteria of their classification has been completed. The model of assessment of accounting information and suggestions about invariants of accounting of different enterprises has been developed. It was proved that the base of the value of accounting information is in its utility for a concrete managerial decision.

Key words: postindustrial society, economy in postindustrial society, the theory of accounting, methodology of science, information, economic unit, economic fact, laws of accounting, principles of accounting, structure of information theory of accounting, philosophy of accounting.

Підписано до друку 26.11.2018 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А047-18. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Тернопільський національний економічний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль, 46004
*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль, 46004
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua